

A photograph of a city street scene. In the foreground, four young people are standing near a red car, looking towards the street. The background shows a wide street with other cars, trees, and buildings under a bright sky with scattered clouds. A street lamp is visible in the distance.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ammattillisissa oppilaitoksissa: henkilöstön ja johdon näkökulma

ANU GRETSCHEL & VIOLA SÄRKILUOTO

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ammattillisissa oppilaitoksissa: henkilöstön ja johdon näkökulma

ANU GRETSCHEL & VIOLA SÄRKILUOTO

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ
UNDERSVINGS- OCH KULTURMINISTERIET

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Taitto: Tanja Konttinen
Kustannustoimitus: Minna Malja
Kansikuva: Sole Lähti

© Nuorisotutkimusseura ja kirjoittajat

2025. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 190

ISBN 978-952-372-068-8

ISSN 1799-9227

www.nuorisotutkimus.fi

Sisällys

TIIVISTELMÄ	5
SAMMANFATTNING	7
SUMMARY	9
SELVITYKSEN TAUSTAA JA TAVOITTEET	11
TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTOT	14
Alat, oppilaitokset ja tutkimuslupakäytänteet	14
Haastattelut	15
Kysely	16
Koulutuspoliittiset asiakirjat	17
TULOKSET: HAASTATTELUJEN, KYSELYN JA KOULUTUSPOLIITTISTEN ASIAKIRJOJEN ANTI	18
Haastattelujen ja kyselyyn vastanneiden taustoista	18
Opintojen rooli demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajaksi kasvamisessa: erityistarkastelussa pedagogisten opintojen merkitys	19
Henkilöstö- ja täydennyskoulutus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa: keskustelujen merkitys korostui	24
Millaisiin asioihin haastateltavat yhdistivät termit ”demokratia” ja ”ihmisoikeudet” ammatillisessa koulutuksessa?	26
Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen liittäminen opetettaviin sisältöihin	30
Havaintoja arvokuiluista eli kuinka tutut käytänteetkin voisivat toimia näkyvämmän osana demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta	35
Millaisia ovat henkilöstön ja johdon sekä oppilaitosten roolit demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa?	40
Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvän tietosisällön opettaminen	41
Demokratiaa ja ihmisoikeuksia toteuttavan toimintaympäristön luominen	44
Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksista	46
Opiskelijoiden, henkilöstön ja yhteiskunnan motivointi demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseen	51
Millaista tukea ammatillisessa koulutuksessa tarvitaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen?	52

JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET AMMATILLISEN KOULUTUKSEN TARJOAMAN DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSEN KEHITTÄMISEKSI	56
LÄHTEET	60
LIITTEET	66
Liite 1 Haastattelukysymykset	66
Liite 2 Kyselylomake	73

Tiivistelmä

DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUS AMMATILLISISSA OPPILAITOKSISSA: HENKILÖSTÖN JA JOHDON NÄKÖKULMA

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus tarkoittaa demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisesta edistävää kasvatusa, joka saa muotonsa oppilaitosten opetussisällöissä, toimintatavoissa sekä opiskelijoiden ja henkilökunnan oppilaitoksen ulkopuolelle suuntautuvassa toiminnassa. Mainintoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistä löytyy monista politiikkaohjelmista. Ajantasaista tietoa sen toteutumisesta ammatillisessa koulutuksessa on kaivattu lisää. Tässä Nuorisotutkimusseuran tekemässä selvityksessä asiaa tarkastellaan ammatillisen koulutuksen henkilöstön ja johdon näkökulmasta. Selvitys tehtiin marraskuun 2024 ja elokuun 2025 välisenä aikana.

Aineistoa kerättiin eri puolilta Suomea eri kokoisista suomeksi tai ruotsiksi koulutusta järjestävistä ammatillisista oppilaitoksista. Tietoa koottiin kyselyllä ja haastatteluilla. Lisäksi hyödynnettiin koulutuspoliittisia asiakirjoja. Erityisesti tietoa hankittiin hius- ja kauneudenhoitoalan sekä sähkö- ja automaatioalan tutkintojen opetuksessa, ohjauksessa ja johtamisessa mukanaolevilta.

Selvitys osoittaa oppilaitosten henkilöstön ja johdon olevan valmiita lisäämään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistä. Oppilaitokset toivovat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseen kansallisen tason tukea ja ohjeistusta esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriöltä sekä Opetushallitukselta. Oppilaitostasolla kaivattiin lisää keskustelua demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvistä toimintatavoista ja tilanteista. Selvityksen perusteella oppilaitosten toiminta suuntautuu vain rajallisesti oppilaitoksen ulkopuolelle – kuntiin, maakuntiin ja hyvinvointialueille – erityisesti silloin, kun kyseessä on opiskelijoiden osallistuminen demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistävään toimintaan.

Selvityksen mukaan ammatillisessa koulutuksessa ei ole selkeää toimintamallia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle. Toimintamallin puute on selvityksen keskeisin tulos ja se tuli esille niin kutsuttuina *arvokuiluina*. Arvokuiluilla viitataan siihen, että demokratia ja ihmisoikeudet tulevan kyllä mainituiksi tutkintojen perusteiden arvoperustassa, mutteivät ne juurikaan näy oppilaitosten tavassa perustella tai sanoittaa olemassa olevia käytäntöjä tai niiden tekemiä päätöksiä. Selvityksen mukaan toiminnan arvopohjaa on mahdollista tuoda ammatillisessa koulutuksessa enemmän

esille esimerkiksi henkilökohtaisten osaamisen kehittämisen suunnitelmien (HOKS) laatimisprosesseissa, yhteisöllisessä opiskeluhuollossa ja vastuullisten tuotantoketjujen esille tuonnissa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteutuminen vaatii demokratian ja ihmisoikeuksien sanoittamista toiminnan taustalle, jotta arvokuilu umpeutuu. Opiskelijat ovat tärkein osapuoli arvojen tiedostamisessa. Arvoja tiedostava toimintatapa kannustaisi ja valmentaisi opiskelijoita ottamaan itse toimijuutta demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseksi. Demokratia- ja ihmisoikeuskytkösten esilletuonti tuo myös uutta näkökulmaa toimintojen laadun kehittämiseen.

Selvitys osoittaa ilmeisiä koulutustarpeita demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajana toimimiseen. Erityisesti koulutustarvetta on ammatillisessa opettajankoulutuksessa. Lisäksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä oppi- ja opetusmateriaaleja kaivattiin lisää. Resurssien näkökulmasta on tärkeää turvata oppilaitosten henkilöstölle riittävät ajalliset resurssit demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen.

SELVITYKSESSÄ ANNETUT SUOSITUKSET

- 1 Luodaan ammatilliseen koulutukseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen systemaattinen toimintamalli.
- 2 Tuetaan oppilaitoshenkilöstöä tarjoamalla ammatilliseen koulutukseen sopivaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen oppi- ja opetusmateriaalia. Luodaan myös räätälöityjä lisä- ja täydennyskoulutusmahdollisuuksia.
- 3 Sanoitetaan selkeämmin ammatilliseen koulutukseen liittyvissä asiakirjoissa demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät asiat ja prosessit osana demokratian ja ihmisoikeuksien edistämistä.
- 4 Lisätään oppilaitosyhteisöissä keskustelua demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta.
- 5 Lisätään oppilaitosten strategisessa ajattelussa ja toiminnassa oppilaitosyhteisön ulkopuolelle suuntautuvia demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyviä toimia.

ASIASANAT: Demokratia, ihmisoikeudet, kasvatus, opetus, ammatillinen koulutus, ammatilliset oppilaitokset, kehittäminen

Sammanfattning

DEMOKRATI- OCH MÄNNISKORÄTTSFOSTRAN VID YRKES- LÄROANSTALTER: PERSONALENS OCH LEDNINGENS PERSPEKTIV

Demokrati- och människorättsfostran innebär fostran som främjar förverkligandet av demokrati och mänskliga rättigheter och som får sin form i läroanstalternas undervisningsinnehåll, verksamhetssätt samt i studerandenas och personalens verksamhet som riktar sig utanför läroanstalten. Utvecklingen av demokrati- och människorättsfostran lyfts fram i flera politiska program. Det har önskats mer aktuell information om hur den förverkligas inom yrkesutbildningen. I denna utredning, som genomförts av Ungdomsforskningssällskapet, granskas frågan ur personalens och ledningens perspektiv inom yrkesutbildningen. Utredningen genomfördes mellan november 2024 och augusti 2025.

Forskningsdata samlades in från yrkesläroanstalter av olika storlek runtom i Finland, vilka ordnar utbildning på finska eller svenska. Insamlingen av data skedde med hjälp av en enkät och intervjuer. Dessutom utnyttjades även utbildningspolitiska dokument. Information inhämtades framför allt från personer verksamma inom undervisning, handledning eller ledning i grund-, yrkes- och specialyrkesexamina inom hår- och skönhetsbranschen samt el- och automationsbranschen.

Utredningen visar att läroanstalternas personal och ledning är beredda att öka utvecklandet av demokrati- och människorättsfostran. Läroanstalterna efterfrågar stöd och riktlinjer på nationell nivå för utvecklingen av demokrati- och människorättsfostran, till exempel från undervisnings- och kulturministeriet och Utbildningsstyrelsen. På läroanstaltsnivå efterlystes ytterligare diskussioner om handlingssätt och situationer som rör demokrati och mänskliga rättigheter. Enligt utredningen riktar sig läroanstalternas verksamhet endast i begränsad utsträckning utanför läroanstalten – till kommuner, landskap och välfärdsområden – i synnerhet när det gäller studerandes deltagande i verksamhet som främjar demokrati och mänskliga rättigheter.

Enligt utredningen finns det ingen tydlig verksamhetsmodell för demokrati- och människorättsfostran inom yrkesutbildningen. Det viktigaste resultatet av utredningen är bristen på en verksamhetsmodell, vilket framträdde som så kallade *värdeklyftor*. Med värdeklyftor avses att demokrati och mänskliga rättigheter nog nämns i examensgrunderna, men att de knappt syns i läroanstalternas sätt att motivera existerande verksamhetssätt eller de beslut som fattats. Enligt utredningen är det möjligt att i större

utsträckning lyfta fram verksamhetens värdegrund inom yrkesutbildningen, till exempel i utarbetandet av den personliga utvecklingsplanen för kunnandet (PUK), inom den gemensamma studerandevården och i främjandet av ansvarsfulla produktionskedjor. För att demokrati- och människorättsfostran ska kunna förverkligas måste principerna om demokrati och mänskliga rättigheter integreras i verksamhetens grundläggande strukturer, så att värdeklyftan upphör. Studerandena spelar en central roll när det gäller medvetenheten om värderingar. Ett värderingsmedvetet handlingsätt skulle uppmuntra och stötta studerande att själva agera som aktörer för att främja demokrati och mänskliga rättigheter. Att lyfta fram kopplingar till demokrati och mänskliga rättigheter ger även nya perspektiv på utvecklingen av verksamhetens kvalitet.

Utredningen visar att det behövs mer utbildning för att fungera som demokrati- och människorättsfostrare. Utbildningsbehovet är särskilt stort inom yrkesläroarbildningen. Dessutom efterlystes mer läromedel och undervisningsmaterial för arbetet med demokrati- och människorättsfostran. Med tanke på tillgängliga resurser är det viktigt att säkerställa att läroanstalternas personal har tillräckligt med tid för demokrati- och människorättsfostran.

UTREDNINGENS REKOMMENDATIONER

- 1 Det skapas en systematisk verksamhetsmodell för demokrati- och människorättsfostran inom yrkesutbildningen.
- 2 Läroanstaltspersonalen stöds genom tillgång till läromedel och undervisningsmaterial för demokrati- och människorättsfostran, vilka är anpassade för yrkesutbildningen. Dessutom skapas även skräddarsydda möjligheter till tilläggsutbildning och fortbildning.
- 3 I dokument kopplade till yrkesutbildningen sätts frågor och processer som rör demokrati och mänskliga rättigheter tydligt i ord som en del av främjandet av demokrati och mänskliga rättigheter.
- 4 Diskussionen om demokrati- och människorättsfostran ökas i läroanstaltsgemenskaper. I läroanstalternas strategiska planering och verksamhet utökas insatserna för demokrati- och människorättsrelaterade aktiviteter som riktar sig utanför läroanstaltsgemenskaper.

NYCKELORD: demokrati, mänskliga rättigheter, fostran, undervisning, yrkesutbildning, yrkesläroanstalter, utveckling

Summary

DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS EDUCATION IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING INSTITUTIONS: STAFF AND MANAGEMENT PERSPECTIVES

Democracy and human rights education refers to education that advances the realisation of democracy and human rights. It takes shape in curriculum content, pedagogical practices, and in the activities of students and staff that extend beyond the educational institution. References to the development of democracy and human rights education can be found in numerous policy programmes. However, more up-to-date information has been needed on its implementation in vocational education and training. This report, produced by the Finnish Youth Research Society, examines the issue from the perspective of vocational education and training personnel and management. The study was conducted between November 2024 and August 2025.

The data were collected from vocational institutions of varying sizes, providing education in Finnish or Swedish, across different parts of Finland. Information was gathered through a survey and interviews, and training policy documents were also utilised. Particular attention was given to those involved in the teaching, guidance, and management of qualifications in the fields of Hairdressing and Beauty Care, as well as Electrical Engineering and Automation Technology.

The study shows that the personnel and management of vocational institutions are ready to strengthen the development of democracy and human rights education. Institutions expressed a wish for national-level support and guidance in this work, for example, from the Ministry of Education and Culture and the Finnish National Agency for Education. At the institutional level, there was a call for more discussion on practices and situations related to democracy and human rights. According to the findings, the activities of vocational institutions extend only to a limited degree beyond the institution itself, towards municipalities, regions, and wellbeing services counties, particularly in relation to students' participation in activities that promote democracy and human rights.

According to the report, there is no clear operating model for democracy and human rights education in vocational education and training. This absence of a model is the study's most significant finding, which emerged in the form of so-called *value gaps*. These value gaps refer to the fact that, while democracy and human rights are indeed mentioned in the value basis of qualification requirements, they are scarcely visible in

the ways institutions justify or articulate their existing practices or decisions. The report suggests that the value basis of activities could be made more explicit in vocational education and training, for example, in the preparation of personal competence development plans (PCDP), in communal student welfare, and in highlighting responsible production chains. The realisation of democracy and human rights education requires that these values be explicitly articulated as the underlying foundation of activities, thereby closing the value gap. Students play the most important role in recognising and becoming aware of values. A value-conscious approach would encourage and prepare students to take an active role in promoting democracy and the fulfilment of human rights. Moreover, emphasising the interconnections between democracy and human rights brings a new perspective to the development of quality in institutional activities.

The report highlights clear training needs for working as a democracy and human rights educator. Such needs are particularly evident in vocational teacher education. In addition, there is a demand for more learning and teaching materials related to democracy and human rights education. From the perspective of resources, it is essential to ensure that educational personnel have sufficient time allocated for democracy and human rights education.

RECOMMENDATIONS ISSUED IN THE REPORT

1. Development of a systematic operating model for democracy and human rights education in vocational education and training.
2. Support for vocational education staff by providing tailored teaching and learning materials on democracy and human rights education, and customised opportunities for further and continuing education.
3. Articulation of issues and processes related to democracy and human rights more clearly in vocational education and training documents as part of promoting democracy and human rights.
4. Increased discussion on democracy and human rights education within educational communities.
5. Expansion of measures related to democracy and human rights beyond educational institutions and their embedding in the strategic thinking and activities of educational institutions.

KEYWORDS: democracy, human rights, education, teaching, vocational education, vocational institutions, development

Selvityksen taustaa ja tavoitteet

Tämä selvitys antaa vastauksia siihen, millä tavoin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta toteutetaan ammatillisessa koulutuksessa ja miten sitä voitaisiin edistää. Asiaa lähestytään oppilaitosten henkilöstön ja johdon näkökulmasta. Selvitys on jatkoa tutkimukselle, jossa tarkasteltiin opettajakoulutuksen roolia sekä toisen asteen opiskelijoiden näkemyksiä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta. Kehittämistarpeita raportoitiin silloin olevan laajalti: demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen yhdenvertaisessa toteutumisessa, osaamistavoitteiden saavuttamisessa ja osallistumisoikeuksien toteutumisessa (Gretschel ym. 2023).

Neljännän kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman (2024–2027) valmistelu pohjaa ajatukselle, että ihmisoikeuskasvatus ja toisaalta demokratia, osallisuus ja sananvapaus ovat osa oikeusvaltion perusrakenteita (Oikeusministeriö 2024a, 2024b; ks. myös Valtioneuvosto 2023, 176). Ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen kuuluu osaksi valtiohallinnon strategisia linjauksia. Yhtenä pontimena siihen ovat toimineet Suomen saamat suositukset *Lapsen oikeuksien sopimuksen* noudattamista valvovalta Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien komitealta (United Nations 2023; ks. myös Valtioneuvosto 2023, 194).

Lapsistrategian (Valtioneuvosto 2024) sekä *Valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan kehittämisohjelman* (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2024) tavoitteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi on nivottu yhteen *demokratiaohjelman*¹ vastaavien kanssa. Demokratiaohjelman tavoitteisiin kuuluvat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumon vahvistaminen eri kouluasteiden välillä, kansallisen tason yhteistyön, koordinoinnin ja seurannan tiivistäminen, hyvien käytänteiden levittäminen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laadun ja saatavuuden kehittäminen. (Oikeusministeriö 2025.) Hallitusohjelmassa mainitaan edellisistä hyvien käytänteiden kehittämisen edistäminen (Valtioneuvosto 2023, 193).

Opetus- ja kulttuuriministeriön vuoteen 2030 yltävä strategia ja *Opetushallituksen strategia 2024–2027* painottavat demokratian turvaamista, osallisuutta, aktiivista

1 *Kansallinen ohjelma demokratian ja osallistumisen edistämiseksi: Valtioneuvoston periaatepäätös* (Oikeusministeriö 2025)

kansalaisuutta ja sitä, että ”lasten ja nuorten ääni kuuluu yhteiskunnassa” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019; Opetushallitus, ei julkaisuvuotta). Käsitteisiin ihmisoikeudet tai demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ne eivät kuitenkaan viittaa suoraan.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on hankalien sanojen hankala yhdistelmä. Tämä selvitys auttaa omalta osaltaan miettimään, mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus tarkoittaa ammatillisessa koulutuksessa. Haastateltaville ja kyselyyn vastanneille annettiin tueksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen määritelmä, jossa huomioitiin YK:n ihmisoikeuskasvatusta koskevan julistuksen periaatteet (United Nations 2011). Periaatteet liittyvät opetuksen tietosisältöön, oppilaitoksen toimintakulttuuriin sekä tahtotilan synnyttämiseen demokratian ja ihmisoikeuksien edistämiseksi. Selvityksessä haastatelluille ja kyselyyn vastanneille avuksi tarkoitettu määritelmä esitellään laatikossa 1.

Laatikko 1. Selvityksessä käytetty demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen määritelmä.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa kyse on demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvästä opetuksesta ja oppimisesta, pohdinnasta kuinka demokratia ja ihmisoikeudet toteutuvat arjessa, sekä tahtotilan synnyttämisestä niiden edistämiseksi oppilaitosympäristössä, yhteiskunnassa ja globaalisti.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sekä demokratian ja ihmisoikeuksien käsitteisiin palataan myöhemmin tulososiossa. Tulososiossa käydään läpi, mitä kyseiset termit tarkoittivat käytännössä ammatillisen koulutuksen oppilaitosten henkilökunnan ja johdon mielestä.

Selvityksessä vastataan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus tarkoittaa ammatillisessa koulutuksessa?
2. Millaiseksi henkilöstö ja johto näkevät oman roolinsa ja oppilaitosten roolin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa?
3. Minkälaista tukea ammatillisessa koulutuksessa tarvitaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen?

Selvitykseen liittyneessä kyselyssä vain 4 % ammatillisten oppilaitosten henkilöstöstä ja johdosta oli sitä mieltä, ettei demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta heidän oppilaitokses-

saan tarvitse kehittää. Alue- ja kuntavaalien aikaan selvitystä kirjoittaessamme voimme siis todeta saaneemme tälle kehitystyölle ikään kuin valtakirjan oppilaitosten puolelta. Opetus- ja kulttuuriministeriön suunnalta halukkuus ammatillisen koulutuksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseen oli osoitettu jo selvitystyötä tilattaessa. Selvitys toteutettiin osan kansallisen lapsistrategian toimeenpanoa ja se osaltaan edistää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistä (ks. Valtioneuvosto 2024).

Julkaisun kirjoittajat ja Nuorisotutkimusseura kiittävät kansallista lapsistrategiaa selvitystyön mahdollistamisesta, opetus- ja kulttuuriministeriötä sen tilaamisesta sekä Opetushallitusta selvityksen sisällöllisestä ohjaamisesta. Erityinen kiitos oppilaitoksille sekä haastatteluihin ja kyselyyn osallistuneille ajasta ja asiantuntijuudestaan!

Tutkimusmenetelmät ja aineistot

ALAT, OPPILAITOKSET JA TUTKIMUSLUPAKÄYTÄNTEET

Selvitys toteutettiin haastattelu- ja kyselyaineistojen sekä koulutuspoliittisten asiakirjojen pohjalta neljän eri maakunnan alueella: Kainuussa, Keski-Suomessa, Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa. Maakuntien valitsemisessa kriteerinä oli sijoittuminen eri puolille Suomea ja mahdollisuus saada aineistoa suomeksi ja ruotsiksi.

Tiedon kumuloitumista edistettiin valitsemalla tutkittavaksi vain kaksi alaa, jolloin alakohtaista aineistoa saatiin enemmän. Selvityksen kohteeksi valikoituivat hius- ja kauneudenhoitoala sekä sähkö- ja automaatioala. Alat valittiin Nuorisotutkimusseuran tutkimustiimissä Opetushallinnon tilastopalvelu Vipusen tietojen pohjalta tehdyn kartoituksen avulla. Ensin tunnistettiin alat, joiden opetusta on tarjolla sekä kunnallisissa että yksityisissä omistuksessa olevissa oppilaitoksissa jokaisessa tutkimukseen sisältyvässä maakunnassa. Toiseksi varmistettiin alojen tarjonta pienemmissä kunnissa, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen osalta lisäksi ruotsin kielellä.

Näiden perusteiden pohjalta kartoitettiin samalla tutkimukseen valikoituvia oppilaitoksia. Tässä vaiheessa hyödynnettiin Vipusen ohella yksittäisten oppilaitosten verkkosivuja. Moni oppilaitos toimii useammassa toimipisteessä, ja verkkosivuilta nähtiin tarkemmin, missä kunnissa ja kaupungeissa opetusta järjestetään. Hyvänä piirteenä alojen valinnassa pidettiin niiden erilaisuutta sekä vahvaa sukupuolittuneisuutta: Vipusen tilastojen mukaan vuonna 2023 sähköalan perustutkintoa parhaillaan suorittavista opiskelijoista miehiä oli 12 927, naisia 969. Hius- ja kauneudenhoitoalan perustutkintoa suorittavista miehiä oli 456 ja naisia 8 358 (tekniikan ja kauneudenhoitoalojen sukupuolittuneisuudesta ks. myös esim. Keski-Petäjä ym. 2018). Toisaalta on jo tässä vaiheessa todettava, ettemme selvityksen haastattelu- tai asiakirja-aineistoa analysoidessamme löytäneet juurikaan eroa kyseisten alojen välillä. Kyselyaineistosta eroja löytyi esimerkiksi koetuissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tuen tarpeissa.

Tutkintotasot huomioitiin myös alojen ja oppilaitosten valinnassa. Hius- ja kauneudenhoitoalalta tarkastelussa mukana on perustutkintoja (PT) ja erikoisammattitutkintoja (EAT), sähkö- ja automaatioalalta edellä mainittujen lisäksi ammattitutkintoja (AT) tarjoavia oppilaitoksia. Hius- ja kauneudenhoitoalalla ei voi suorittaa ammattitutkin-

toa. Osassa tarkasteluun valittujen oppilaitosten toimipisteissä oli tarjolla molempien alojen koulutusta, osassa jompaakumpaa.

Selvityksen toteuttamisessa noudatettiin EU:n yleistä tietosuojasetusta 2016/679 (Euroopan unioni, 2016), ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019) ja hyvää tieteellistä käytäntöä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023). Rekisterinpitäjänä aineistonkeruussa toimi opetus- ja kulttuuriministeriö ja tietosuojailmoitus ja tietojenkäsittelytoimia koskeva seloste toteutettiin sen standardin mukaisesti. Haastateltavat hyväksyivät tietosuojakäytänteet täyttämällä yhteystietonsa Lyyti-lomakkeelle. Lyyti-lomakkeen täyttäminen toimi samalla myös suostumuksena haastatteluun osallistumiselle. Selvityksen tavoitteet, tietosuojakäytänteet, aineiston käyttötarkoitus ja vastaavan tutkijan yhteystiedot kerrottiin kyselyyn liittyneessä sähköpostisatteenä sekä kyselyn alussa. Kyselyyn vastaaminen itsessään toimi suostumuksena.

Tutkimuslupia pyydettiin koulutuksen järjestäjiltä tammikuun puolivälistä 2025 alkaen, ja viimeisin luvista vahvistui 19.3.2025. Lupia kysyttiin 18, niitä saatiin 11 koulutuksen järjestäjältä. Mukana oli suomen ja ruotsin kielellä toimivia yksityisiä ja kuntien ja kuntayhtymien ylläpitämiä järjestäjiä. Usean järjestäjän osalta tutkimukseen osallistuttiin useammasta kuin yhdestä toimipisteestä. Tutkimuksesta kieltäytyi kuusi koulutuksen järjestäjää, yhdestä ei saatu vastausta. Kieltäytymisten tiedossa olevat syyt liittyivät muihin käynnissä oleviin tutkimuksiin, muutosneuvotteluihin tai muuttoon.

HAASTATTELUT

Haastatteluja tehtiin yhteensä 20. Niihin osallistui seitsemän eri koulutuksen järjestäjän opetus- ja ohjaushenkilöstöä sekä johdon edustajaa kaikista neljästä maakunnasta. Haastateltavina oli 9 hius- ja kauneudenhoitoalan tai sähkö- ja automaatioalan opettajaa tai edellisillä aloilla toimivaa uraohjaajaa, 4 yhteisten tutkinnon osien opettajaa (jatkossa YTO-opettajaa) sekä 8 oppilaitosten johdossa tai pedagogisissa johtoryhmissä toimivaa (jatkossa heitä kutsutaan johdon edustajiksi). Haastateltavia oli yhteensä 21, sillä yksi johdon edustajan haastattelu toteutettiin parihaastatteluna. Kaikille koulutuksen järjestäjille ei esitetty haastattelupyynnöitä, sillä yhtä oppilaitosta kohti pyrittiin saamaan useampi haastateltava. Tutkimusasetelman luomisessa huomioitiin tarve tuoda esille niin ammatillisia aineita kuin myös yhteisiä tutkinnon osia (YTO) opettavien ja johdon edustajien näkökulmia.

Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin tietosuojatusta Teams-ympäristössä ja ne nauhoitettiin haastateltavien suostumuksella. Aineistoa kertyi yhteensä 18 tuntia. Haastattelujen

kesto vaihteli 28 minuutista 85 minuuttiin keskiarvon ollessa 54 minuuttia. Haastattelujen sisällöistä kirjoitettiin pseudonymisoidut muistiinpanot. Ruotsinkielisen aineiston muistiinpanot kirjoitettiin suomeksi, jotta aineisto olisi yhtenäinen, ja ettei yksittäisiä haastateltavia voitaisi tunnistaa alkuperäiskielen perusteella. Haastattelujen sisältö teemoitettiin. Kyselyn laadinnassa hyödynnettiin haastatteluista saatua tietoa.

Syvyyttä tutkimusasetelmaan haettiin käsittelemällä demokratiakasvatusta ja ihmisoikeuskasvatusta omina kokonaisuuksinaan ammatillisia ja osittain myös yhteisiä tutkinnon osia opettavien henkilöiden haastatteluissa. Käytännössä joka toinen ammatillisten tutkinnon osien opettajien haastattelurunko käsittelee demokratiakasvatusta, joka toinen puolestaan ihmisoikeuskasvatusta. Osassa yhteisiä tutkinnon osia opettavien opettajien haastatteluja käsiteltiin kumpaakin. Joidenkin haastateltavien toimenkuvaan kuului oppilaitoksen opiskelijakuntatoiminnan ohjaaminen, tai haastateltava ilmaisi muutoin tietävänsä paljon opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksista, jolloin haastattelussa painotettiin demokratiakasvatusta ja opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksia. Johdon edustajien haastattelurungossa käsiteltiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta kokonaisuutena. Haastattelukysymykset esitellään liitteessä 1.

Selvitysraportin runko on muodostettu vastaamalla tutkimuskysymyksiin ensin ammatillisia tutkinnon osia opettavien haastatteluaineistojen pohjalta täydentäen sitä yhteisiä tutkinnon osia opettavien ja johdon edustajien näkökulmilla sekä kyselyvastauksin. Johdon edustajien haastatteluissa teemoina korostuivat toimintakulttuuriin liittyvät asiat ja strateginen työ.

Haastateltavat yksilöidään tekstissä suorien lainausten yhteydessä, lainauksia selkeyttäen ja haastateltavien tunnistamista vaikeuttaen. Haastateltavien yksilöinnissä käytetyt lyhenteet HK ja SA viittaavat haastateltavien edustamiin aloihin: hius- ja kauneudenhoitoalaan sekä sähkö- ja automaatioalaan. Lisäksi lainauksen yhteyteen on merkitty haastattelun järjestysnumero kahdenkymmenen haastattelun joukossa sekä tieto, onko haastattelurunko käsitellyt demokratiakasvatusta (dk) vai ihmisoikeuskasvatusta (iok). Jos tietoa ei ole, on runko käsitellyt kumpaakin.

KYSELY

Kyselyvastaukset koottiin 20.3–7.4.2025 välisenä aikana. Webropolilla toteutettu kysely toimitettiin niiden 11 koulutuksen järjestäjän oppilaitoksiin, joista tutkimuslupa oli saatu. Oppilaitosten nimeämät yhteyshenkilöt kohdensivat kyselyn jakamisen

niille henkilöstön ja johdon edustajille, jotka työtehtävissään osallistuivat selvitykseen valittujen kahden alan opetukseen, ohjaukseen ja johtamiseen sekä ammatillisten että yhteisten tutkinnon osien osalta.

Kyselyyn vastaamisesta muistutettiin kutakin oppilaitosta kerran. Samalla oppilaitoksille kerrottiin tarpeesta saada sen hetkisen vastaustilanteen perusteella lisää hius- ja kauneudenhoitoalalla työskentelevien vastauksia.

Jotta kyselyn oikein kohdentumisesta varmistuttiin, sen alussa kysyttiin, työskenteleekö vastaaja tutkimukseen valitun alan tai alojen parissa. Myönteisen vastauksen jälkeen kysely eteni seuraaviin osioihin. Pääosin kyselylomake oli kaikille sama, lukuun ottamatta tarkentavia kysymyksiä yhteisten tutkinnon osien opettajille ja opettajan pedagogiset opinnot suorittaneille. Opettajan pedagogiset opinnot suorittaneille kohdennettiin erillinen kysymys demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen riittävydestä pedagogisissa opinnoissa. Yhteisten tutkinnon osien opettajilta kartoitettiin heidän opettamiaan osa-alueita erillisessä kysymyksessä. Kysely esitellään liitteessä 2.

Kyselyyn vastasi kaiken kaikkiaan 71 henkilöä. Vastausmäärä strukturoitujen kysymysten osalta vaihteli 64 ja 71 välillä. Avoimiin kysymyksiin vastasi 8–14 vastaajaa. Lisäksi osa kysymyksistä oli kohdennettu vain tietyille vastaajaryhmille.

Kyselyn vastauksia käsitellään enemmän laadullisena näytteenä kuin otoksena. Tarkoitus on ennen kaikkea osoittaa, millä tavoin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta toteutetaan ammatillisessa koulutuksessa ja toisaalta nostaa esiin mahdollisia kehittämismahdollisuuksia, kuin todentaa eroja oppilaitosten toiminnassa. Sama periaate pätee koko tutkimusaineistoon.

KOULUTUSPOLIITTISET ASIAKIRJAT

Selvityksessä perehdyttiin erilaisiin asiakirjoihin, kuten tutkinnon perusteisiin ja oppilaitoksilta saatuihin ajantasaisiin toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin, kuten strategioihin sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin. Asiakirjapyyntö kohdistettiin kaikkiin tutkimusluvan piirissä oleviin oppilaitoksiin. Asiakirjoja saatiin seitsemältä koulutuksen järjestäjältä. Koska aineistoa selvitystä varten oli tässä vaiheessa jo riittävästi, ei asiakirjapyyntöä toistettu. Tarkasteltuja asiakirjoja oli yhteensä 17.

Tulokset: Haastattelujen, kyselyn ja koulutuspoliittisten asiakirjojen anti

HAASTATELTUJEN JA KYSELYYN VASTANNEIDEN TAUSTOISTA

Haastatellut henkilöt toimivat antamiensa taustatietojen perusteella monipuolissa työtehtävissä. Opetus- ja ohjaushenkilöstön keskuudessa työnimikkeitä olivat mm. ammatillinen opettaja, YTO-opettaja, lehtori ja uraohjaaja. Osalla työtehtäviin sisältyi opetus- ja ohjaustehtävien lisäksi häirintäyhdyshenkilönä toimiminen tai opiskelijakuntatoiminnan koordinointi. Johdon edustajien työnimikkeitä olivat mm. pedagoginen suunnittelija, koulutus- tai kehittämisspäälikkö, yksikön johtaja, apulaisrehtori ja rehtori. Johdon edustajat toimivat tehtäviensä ohella myös mm. kansainvälisyysvastaavina, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvastuuhenkilöinä ja hallinnon edustajina. Työnkuviin sisältyi esimerkiksi henkilöstöpalveluiden koordinointia, ulkoisella rahoituksella tehtävää kehittämistyötä, sekä hankkeisiin, asuntolatoimintaan ja opiskelijapalveluihin liittyviä vastuutehtäviä.

Kyselyyn saatiin 74 vastausta. Näistä 3 vastasi, ettei työskentele valittujen alojen parissa, mikä ohjasi kyselyn päättymiseen ensimmäisen kysymyksen jälkeen. Näin ollen koko kyselyyn vastanneita oli 71, joista ruotsinkielisiä 11. Alojen edustus jakautui melko tasaisesti: vastaajista 46 % edusti hius- ja kauneudenhoitoalaa, 53 % sähkö- ja automaatioalaa. Kaksi vastaajaa työskenteli molempien alojen parissa. Tutkintojen osalta vastaajien työtehtävien painotus oli selkeästi ammatillisissa perustutkinnoissa. Lähes kaikki vastaajat työskentelivät ammatillisen perustutkinnon parissa (n=70), minkä lisäksi 8 työskenteli ammattitutkintojen ja 5 erityisammattitutkintojen parissa. 96 % vastaajista (n=68/71) työskenteli yhteishaun kautta tulleiden opiskelijoiden, vajaa puolet jatkuvan haun kautta tulleiden opiskelijoiden parissa.

Kyselyyn vastanneista suurin osa toimi opetustehtävissä, ammatillisina opettajina (n=33) tai yhteisten tutkinnon osien opettajina (n=30). Lisäksi kyselyyn vastasi erityisopettajia, opinto-, ura- ja ammattiohjaajia, pedagogisissa suunnittelutehtävissä toimivia henkilöitä sekä johdon edustajia.

YTO-opettajilta kartoitettiin heidän opettamiaan yhteisten tutkinnon osien osa-alueita erillisessä kysymyksessä. Moni heistä opetti useaa osa-aluetta. YTO-opettajien opettamat osa-alueet jakautuivat melko tasaisesti kaikkien yhteisten tutkinnon osien kesken. Vastanneista YTO-opettajista kukaan ei opettanut demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä paikallisiin osaamistavoitteisiin perustuvia osa-alueita. Tämä saattaisi viitata siihen, ettei niitä ole juurikaan tarjolla, tai opiskelijat eivät valitse niitä.

OPINTOJEN ROOLI DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATAJAKSI KASVAMISESSA: ERITYISTARKASTELUSSA PEDAGOGISTEN OPINTOJEN MERKITYS

Haastatteluissa ja kyselyssä tiedusteltiin kokemusta saadusta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuskoulutuksesta. Kyselyn vastaajista noin puolet koki, ettei ole saanut asiaan liittyvää koulutusta. Viidennes oli saanut henkilöstökoulutusta ja noin 15 % kertoi olleensa mukana yksittäisellä koulutuskerralla yliopistossa, avoimessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa. Noin 10 % oli suorittanut korkeakoulussa asiaan liittyvän kurssin.

Henkilöstön saamassa ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuskoulutuksessa ilmeni jonkin verran eroja alojen välillä. Yleisesti ottaen hius- ja kauneudenhoitoalan edustajat olivat saaneet enemmän koulutusta työpaikalla henkilöstökoulutuksissa tai henkilöstöpalaverissa. Vastaajista, jotka ilmoittivat, etteivät olleet saaneet lainkaan koulutusta, noin kaksi kolmasosaa edusti sähkö- ja automaatioalaa.

Haastateltavien koulutustaustat olivat moninaiset. Ammatillisia tutkinnon osia opettavista osalla oli suoritettuna oman tai muun alan ammatillinen tutkinto. Lisäksi heillä oli alempi tai ylempi korkeakoulututkinto tai suorittivat sellaista parhaillaan.

Uraohjaustehtävissä toimivien henkilöiden sekä YTO-opettajien ja johdon edustajien koulutustaustat puolestaan sisälsivät muun muassa yhteiskuntatieteiden, varhaiskasvatuksen ja luokanopettajan tutkintoja, sekä esimerkiksi liiketoiminnan ja johtamisen opintoja. Yhtä monipuolisia olivat myös kokemukset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käsittelystä omista opinnoissa. Esimerkiksi sähkö- ja automaatioalan haastateltava (12 SA ope dk) kertoi, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus oli ollut esillä ”epäsuorasti” hänen ammattiopinnoissaan: aiheeseen kuuluvia teemoja oli käsitelty kursseilla, mutta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta itsessään ei järjestetty erillisiä kursseja.

Ei ammatillisissa opinnoissa, ehkä peruskoulusta, lukiosta vahvimmat muistot. (6 YTO)

Opinnoissa ehkä varmaan joissain määrin ollut, mutta ei sillä tavalla, että voisi sanoa, että on sisältynyt erillisenä millään lailla opintoihin. (10 jo)

Haastatteluissa ja kyselyn avoimissa vastauksissa mainittiin muutamia kertoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältyneen maisteri- tai ylempiin ammattikorkeakouluopintoihin. Lisäksi esimerkiksi yhteiskunta- tai kasvatustieteellisen alan tutkinnon suorittaneilla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tematiikka oli noussut esiin osana opinnoissa käsiteltäviä aiheita. Osa puolestaan kertoi hankkineensa tietoa omatoimisesti esimerkiksi järjestöjen tuottamia materiaaleja hyödyntäen. Eräs kyselyvastaaja mainitsi kutsuneensa oppilaitokseen ulkopuolisia luennoitsijoita opettamilleen kursseille, ja sitä kautta osallistuneensa koulutukseen myös itse.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus -termin tuntemattomuus kävi hyvin ilmi haastatteluissa. Haastateltujen mukaan esimerkiksi ammattiopinnoissa oli käsitelty liikuntarajoitteisten tai iäkkäiden ihmisten palveluun liittyviä erityispiirteitä. Ylemmässä ammattikorkeakoulututkinnossa oli käsitelty kestävään kehitykseen nojaavan tuotannon periaatteita, joiden lisäksi työntekijän ja yrittäjän oikeudet sekä työ- ja työehtosopimukset mainittiin. Jokaisella haastatellulla oli hieman omanlaisensa näkemys siitä, mitkä asiat kuuluvat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen. Kaikkien tässä esiteltyjen esimerkkien voidaan katsoa kuuluvaksi osaksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen laajaa palettia, mikäli ne huomioidaan opetuksen sisältönä, toimintatavoissa tai motiivoinnissa muutoksiin.

Hius- ja kauneudenhoitoalan ylempi tutkinto, siitä on jo aikaa. Puhuttiin ilmastosta, ilmastonmuutoksesta, kuluttajansuojalaista, kuuluuko teemaan? Pitää olla tuote- ja raaka-ainetietoinen. (16 HK ope dk)

Muistan esimerkiksi, kun opiskelin ammatillisessa oppilaitoksessa, niin meillä oli luento aspergerista, joka se silloin oli nimeltään, ja autismista. (Että miten se opetuksessa voidaan huomioida.) Se on sellainen suora juttu, jonka muistan meillä olleen. (12 SA ope dk)

Opiskelen erikoisammattitutkintoa, niin siihen osa-alueena kuuluu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusasiat. Sanoisin, että niissä asioissa olen vahvimmillani, kun näen, että ne kuuluvat siihen ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen. (5 jo)

Haastatteluissa osa opettajista mainitsi omaavansa kokemusta eri kulttuureista työskenneltyään kansainvälisissä yrityksissä. Kuten eräs haastateltu kuvaili, tuli niissä jo 2000-luvun alussa tietoiseksi esimerkiksi vastuullisista tuotantoketjuista, häirinnän ehkäisemisestä ja sukupuolen moninaisuudesta². Osa kertoi asuneensa ulkomailla, minkä myötä oli kohdannut moninaisia kieli- ja kulttuuriympäristöjä.

Vaikka aiemmin on kuvattu, että taustat eroavat, niin yhteinen nimittäjä löytyy kuitenkin pedagogisista opinnoista. Kyselyyn vastanneista yli 80 % ilmoitti suorittaneensa opettajan pedagogiset opinnot. Kun toimitaan opettajina, ollaan erilaisessa tehtävässä, kuin alalla muutoin.

Meillä on aihe ja ammatti mitä opetetaan, mutta suurimmaksi osaksi tämä on myös meiltä sitä ihmistyötä ja sitä nuorten ja aikuisten kanssa olemista. (9 HK ope iok)

Haastattelujen perusteella pystyimme toteamaan pedagogisten opintojen olevan yksi harvoista, ellei ainoa, oppilaitosten henkilöstön koulutustaustaan liittyvä yhdistävä asia. Tämä lisää painetta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusopinnojen laadulle ammatillisessa opettajankoulutuksessa. Ammatillisen opettajankoulutuksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tilannekuvaa tutkinut Liisa Vanhanen-Nuutisen (Gretschel ym. 2023, 40, 50–53) mukaan opettajakorkeakoulut tekevät yhteistyötä opettajankoulutuksen kehittämisessä, mutta laativat opetussuunnitelmansa itsenäisesti. Hänen mukaansa opettajaopiskelijoiden kokemusten ja opettajakoulutuksen opetussuunnitelmien perusteella voitiin vuonna 2023 todeta, ettei demokratiaa ja ihmisoikeuksia sanoiteta koulutuksessa riittävästi. Sen sijaan, kuten tässäkin selvityksessä, esillä ovat enemmän yhdenvertaisuus, henkilökohtaistaminen sekä osallistavan pedagogiikan ja vertaisryhmätöinnän merkitys, jotka sinällään liittyvät demokratiaan ja ihmisoikeuksiin. Samassa tutkimushankkeessa yliopistollisen opettajankoulutuksen osalta Rautiainen toteaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteutumisen jääneen tehokkuuden ilmapiiriin ja tulosodotusten alle, arvoperustan ollen siellä kuitenkin jollain tasolla olemassa (Gretschel ym. 2023, 107–108). Tuija Kasa kuvaa tuoreessa väitöskirjassaan ihmisoikeuskasvatuksen kehittymisen opettajankoulutuksessa kärsivän ”muistinmenetyksestä” lyhytaikaisten kehittämisprojektien toistuessa vuodesta toiseen lähes samoin tavoitteiden asetteluun (Kasa 2025a, 107).

2 Sukupuolen moninaisuudesta ks. esim. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2025.

Opettajan pedagogiset opinnot suorittaneista vastaajista 70 % oli sitä mieltä, ettei heidän opinnoissaan käsitelty riittävästi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Vastausten variaatio tämän suhteen oli laaja.

Opettajanopinnoissa käsiteltiin puolentoista vuoden ajan lähinnä kasvatuksen teorioita. (3 SA ope dk)

Opettajaopinnoissa hyvin vähän. (5 jo)

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on osana pedagogisia opintoja kaikissa opintojaksoissa jollain lailla. (Kyselyvastaus)

Demokratiakasvatus mainittiin hyvin usein. (13 YTO dk)

Ihmisoikeuksia sivuttiin, mutta oikeastaan aika vähän. (4 HK ope iok)

Tasapuolisuudesta ja -arvoisuudesta, mutta ei demokratiakasvatuksesta. (Kyselyvastaus)

Tasa-arvo ja ihmisoikeudet ovat aina kuuluneet koulutuksiin, joissa olen opiskellut sen ajan mukaisesti. (Kyselyvastaus)

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen osa haastatelluista ja kyselyyn vastanneista antoi kiitosta siitä, että pedagogisissa opinnoissa oli käsitelty omasta taustasta ja kasvatuksesta nousevien asenteiden ja arvomaailman tunnistamista opiskelijoiden kohtaamisessa ”työroolissa”, kuten eräs kyselyyn vastanneista tarkensi. Näin eräs haastateltu johdon edustaja kuvaa työyhteisön arvoja:

Ennakkoluulot vaikuttaa meidän suhtautumiseen. Kumpuaa historiasta, suhtautuminen Venäjän kansalaisiin. Minun tehtäväni on blokata se alas, sitä ei voi tuoda työyhteisöön. Korostan työyhteisön arvojen kautta. (20 jo)

Eräs haastatelluista oli suorittanut pedagogiset opinnot muualla kuin Suomessa. Niissä oli pidetty itsestään selvänä, että opettajan tehtävään kuuluu myös demokratiakasvatus-tehtävä. Haastateltava korosti tämän koskevan erityisesti nuorten parissa työskenteleviä: oppiaineen opetuksen lisäksi ”nuoria kasvatetaan yhteiskunnan jäseniksi” (13 YTO dk). Mielenkiintoinen vastapari edelliselle löytyy toisesta haastattelusta, jossa haastateltu, todennäköisesti kotimaassa pedagogiset opinnot suorittanut, ei nähnyt itseään ”varsinaisesti demokratiakasvattajana, vaan enemmänkin kasvattajana oppilaitos- ja ammattialayhteisöihin, niiden sääntöihin, käytänteisiin ja eettiseen arvoperustaan” (2 HK ope dk).

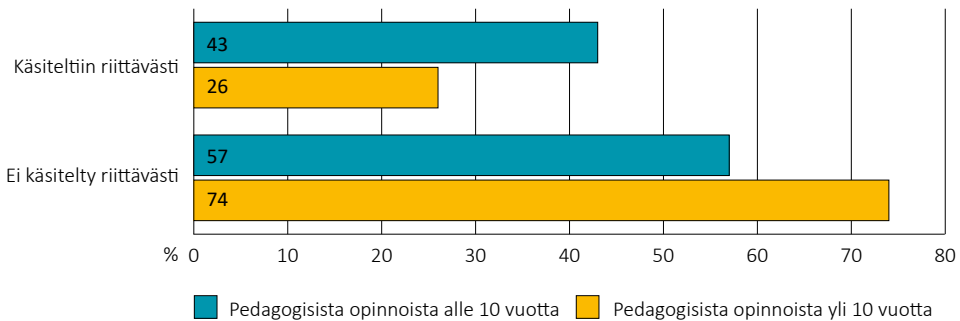
Eräälle haastatellulle demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällöt ja toimintatavat tulivat tietoisemmin näkyviksi erityisopettaja- ja johtamisopintojen myötä. Niissä korostuivat pelkän sisältöopetuksen sijaan opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet ja osallisuus:

Ennen oli yhteiskuntaoppimainen kasvatusta, että näin se yhteiskunta pyöri. Viime vuosina painottuu enemmän siihen, miten osallisuus ja vaikuttaminen voisi enemmänkin tulla näkyviin, ja miten voitaisiin ammatillisessa koulutuksessa kasvattaa ja ohjata erityisesti nuoria sen tyyppiseen toimintaan. (15 jo)

Moni haastatelluista ja kyselyyn vastanneista viittaa suorittaneensa pedagogiset opinnotsa hyvän aikaa sitten.

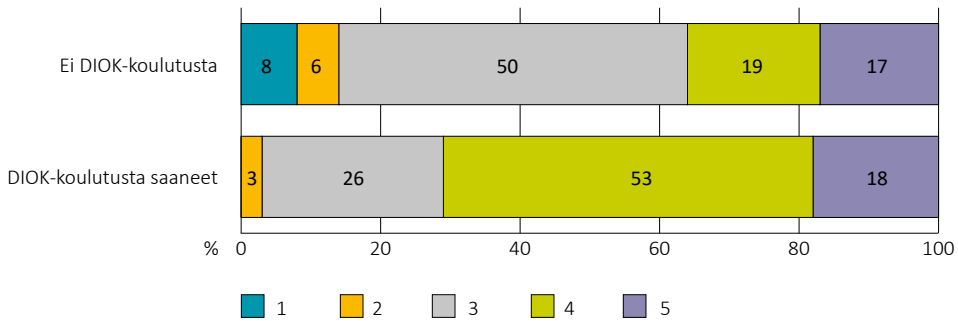
Koulutuksestani on sen verran pitkä aika, että asiat ja yhteiskunnan väestörakenne ovat muuttuneet. (Kyselyvastaus)

Vertasimme yli ja alle 10 vuotta sitten pedagogiset opinnot suorittaneiden vastauksia (kuviot 1). Yli 10 vuotta sitten opettajan pedagogiset opinnot suorittaneista vastaajista vain reilu neljäsosa koki, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta oli pedagogisissa opinnoissa käsitelty riittävästi. Alle 10 vuotta sitten opintonsa suorittaneista lähes puolet koki, että aihetta käsiteltiin riittävästi.

Kuvio 1. Kyselyyn vastanneiden kokemus saadusta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuskoulutuksesta osana pedagogisia opintoja, kun kyseisistä opinnoista on yli tai alle kymmenen vuotta.

Kyselyyn vastanneiden kokemus oman tieto- ja taitopohjan riittävyydestä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa oli suhteessa siihen, kokiko vastaaja saaneensa teemasta koulutusta (kuviot 2). Koulutusta saaneista noin 70 % piti tieto- ja taitopohjaansa aiheesta melko tai täysin riittävänä, ei koulutusta saaneiden osalta heitä oli puolet vähemmän.

Kuvio 2. Kyselyyn vastanneiden kokemus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen (DIOK) liittyvän tieto- ja taitopohjan riittävydestä suhteessa siihen, onko saanut aiheeseen liittyvää koulutusta (1 täysin riittämätön – 5 täysin riittävä).

HENKILÖSTÖ- JA TÄYDENNYSKOULUTUS DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSESSA: KESKUSTELUJEN MERKITYS KOROSTUI

Haastattelujen perusteella demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvää koulutusta on tarjolla eri pituisina kokonaisuuksina. Osassa oppilaitoksia henkilöstön tapaamisissa käsitellään, kuten eräs haastateltu ilmaisi, ”pehmeitä arvoja, kuten yhdenvertaisuutta”. Hän kuvasi asiaa seuraavasti:

Kaikki ohjeet on päivitetty, niin käytiin läpi, kyllähän se herättää keskustelua ja on helpommin nostettavissa nuo asiat esille [...] kerran kuussa on [yhteinen] aamu, siellä me käydään näitä ohjeistuksia ja sääntöjä läpi toistuvasti [...] Niin tämä on pehmeiden arvojen kannalta kyllä (täydennyskoulutusta). (11 SA ope iok)

Näin ei kuitenkaan ole kaikissa oppilaitoksissa. Eroista kertoo esimerkiksi se, ettei oman oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma ollut kaikille haastatelluille tuttu.

Haastateltu (4 HK ope iok) toteaa ihmisoikeuksia esillä pitäviä vierailijoita käyvän ja ”koulutuksia olevan tarjolla”, mutta keskustelumahdollisuuksien oppilaitoksessa jäävän vajaaksi. Hän kuvaa ”infoyhteiskunnan” yltävän myös oppilaitokseen. Hänen mielestään infoa jaetaan mielellään, ”tietoiskuihin on totuttu”, mutta nostaa esiin tarpeen keskustella siitä, mitä on opittu ja koettu yhdessä ihmisoikeusasioissa. Osassa oppilaitoksia tämän tyyppinen keskustelujen kautta syventäminen on viety pidem-

mälle. Eräs johdon edustaja kuvaa, kuinka oppilaitoksen toimintakulttuurissa korostuu moniääninen keskustelu yli ammattiala- ja tutkintorajojen. Yhteisten syvällisten keskustelujen myötä pyritään varmistamaan kaikkien mahdollisuudet osallisuuteen ja vaikuttamiseen oppilaitoksessa. Lisäksi eri alojen edustajat tuovat omat verkostonsa mukaan keskusteluihin edistämällä sidosryhmäyhteistyötä ja oppilaitoksen osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Hän toteaa:

Laaja-alaisuudesta ja moniäänisyydestä kumpuaa myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta edistäviä tekijöitä ylipäätään koko meidän toimintakulttuuriimme. Me emme voi olla laput silmillä kulkevia tai yksioikoisia näissä asioissa, meiltä löytyy moniäänistä keskustelua talon sisältä. (15 jo)

Kyselyssä kysyttiin, näkyykö demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus riittävästi henkilöstön säännöllisissä palavereissa tai täydennyskoulutustarjonnassa. Noin puolet piti kumpaa-kin liian vähäisenä. Täydennyskoulutusten osalta joka neljäs ei osannut sanoa. Tämä selittyy osittain sillä, kuten eräs haastateltu toteaa, ”ettei tarjolla olevien koulutusten valikkoa tule seurattua oppilaitoksen intrasta, sillä ei koulutuksiin niinkään hakeuduta, ellei esihenkilö esitä sitä pakolliseksi tai suotavaksi käydä”. (1 SA ope iok)

Meillä puhutaan sitten osallisuudesta ja osallistumisesta ja siitä, että kaikilla pitäisi olla vaikutusmahdollisuuksia, mutta ei ehkä siihen kyllä niin paljon ole täydennyskoulutusta. (7 jo)

Nykyään enemmän ja enemmän korostetaan osaamisessa kestävän kehityksen ja digiosaamisen asioita. (5 jo)

Toisaalta useissa oppilaitoksissa suhtaudutaan myönteisesti henkilöstön toiveisiin osallistua aihetta käsitteleviin koulutuksiin. Tämä kuitenkin vaatii henkilöstön jäseniltä motivaatiota ja kiinnostusta aihetta kohtaan. Osa haastatelluista olikin hakeutunut demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviin täydennyskoulutuksiin oma-aloitteisesti, ja osa puolestaan oli opiskellut kyseistä teemaa hyvinkin paljon ja toimi teemaan liittyvissä asiantuntijatehtävissä.

Työpaikka järjestää koulutuksia, ne pohjautuvat kuitenkin ennemminkin henkilöstön omaan kiinnostukseen ja aktiivisuuteen: sopivaa aihetta voi ehdottaa ja työnantaja katsoo, onko mahdollista järjestää. Viime aikoina ei aiheeseen liittyviä koulutuksia ole ollut. (8 YTO)

Kovasti kiinnostuin tästä, se oli [yrityksen nimi] tällöinen koulutus, olen harkinnut, että ilmoittautuisin siihen ensi vuonna. Meillä kyllä tuetaan tämmöistä kouluttautumista varmasti. Kursseja tai infoja ei ole työnantajan puolelta ollut, tietoa on lähinnä kertynyt omien tehtävien kautta, kun on niin iso osa työnkuvaa. (17 YTO)

Kyselyssä vastaajia pyydettiin nimeämään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen vaikuttavia rajoittavia tai edistäviä tekijöitä omassa oppilaitoksessa. Oppilaitostasolla tarkasteltaessa ”osaamisen” taso ei vastaajille näyttäytynyt juurikaan rajoittavana tekijänä, merkittävästi tai melko merkittävästi rajoittavana sitä piti vain noin 20 % vastaajista (ks. s. 55).

MILLAISIIN ASIOIHIN HAASTATELTAVAT YHDISTIVÄT TERMIT ”DEMOKRATIA” JA ”IHMISOIKEUDET” AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA?

Kuten johdannossa mainittiin, tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle antamalla haastateltaville ja kyselyn vastaajille avuksi YK:n ihmisoikeusjulistukseen pohjautuva demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen määritelmä (ks. laatikko 1). Se, miten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus tai termit ”demokratia” ja ”ihmisoikeudet” tarkemmin ottaen kiinnittyvät tai voisivat kiinnittyä ammatillisen koulutukseen, sai hyvin paljon lisävalaistusta haastattelu- ja kyselyaineistoa analysoitaessa.

Kyselyyn vastanneita pyydettiin arvioimaan, tukevatko ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteet keskeisten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältöjen opettamista. Kyselyyn vastanneista lähes puolet suhtautui väitteeseen neutraalisti, noin 30 % oli sitä mieltä, että ne tukevat riittävästi (täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä olleet) ja vain noin reilu 10 % koki niissä olevan kehittämisen tarvetta (täysin eri mieltä tai osittain eri mieltä olleet). Toisaalta, kun samoilta vastaajilta kysyttiin tuen tarpeita demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen, noin 40 % oli sitä mieltä, että aihetta voisi sanoittaa tutkintojen perusteissa (ks. myös s. 54).

Haastatteluista välittyi, että pitkälti ainoa ammatillisen koulutuksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason ohjeistus tuli tutkintojen perusteista, jotka on laadittu jokaiselle tutkinnolle. Useat haastateltavat olivat viimeistään ennen haastattelua tarkistaneet, mainitsevatko heidän opettamansa tutkinnon perusteet sanoja ”demokratia” ja ”ihmisoikeudet”. Tutkinnon perusteita tarkasteltaessa demokratia ja

ihmisoikeudet mainitaan perustutkintojen liitteenä olevassa arvopohjassa, joskaan kaikki haastateltavat eivät tästä olleet tietoisia, tai eivät tarkistaessaankaan olleet asiaa huomanneet. Siinä arvopohjaa kuvataan näin:

Ammatillinen koulutus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä hyvinvointia ja **demokratiaa**. **Ihmisoikeuksien** kunnioittaminen, suvaitsevaisuus, erilaisuus ja kulttuurinen moninaisuus nähdään rikkautena ja ne toteutuvat koulutuksessa. Avoimuus luo turvallisuutta ja luottamusta (Perustutkinnot, arvopohja)³

Edellä olevan arvopohjan muotoilussa on huomioitu ammatillisen koulutuksen velvollisuus edistää demokratiaa, mutta toisaalta ihmisoikeuksien toteutumisen edistämisen osalta ilmaus rajoittuu niiden kunnioittamiseen. Juvosta (2024, 211) soveltaen, yhteiskunnallisten tehtävien selkeä näkyväksi tekeminen on osaltaan tekijä, joka mahdollistaa yhteiskunnallisen kasvatusetoksen syntymistä.

Moni haastatelluista YTO-opettajista oli huomannut demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien aiheiden sisältyvän ohjaaviin dokumentteihin, mutta niiden nousevan esiin muiden termien kautta. Yksi haastateltava pohti, kuuluuko demokratia-sanaa sanoittaa opetuksessa, vai mieluummin käyttää ohjaavissa dokumenteissa mainittuja termejä. Toinen puolestaan koki aiheen muotoilun tutkinnon perusteissa antavan opettajille vapaammat kädet aiheen käsittelyyn:

ePerusteita⁴ katsoessa, niin tässä on tasa-arvo, perusoikeudet, velvollisuudet, vaikuttaminen, niin onhan ne iso osa demokratiaa toki, mutta ei täällä demokratiaa puhuta. Jos ihan halutaan sitä demokratia-sanaa tänne tuoda, niin sitä olen tasapainotellut miten laajasti se pitää tuoda, ja mitä kaikkea siihen uskaltaa sisällyttää. (6 YTO)

3 Kirjoittajat ovat lihavoineet termit **demokratia** ja **ihmisoikeudet**. Arvot löytyvät liitteenä kaikkien alojen perustutkintojen tutkinnon perusteista, ks. esim. Opetushallitus, ei julkaisuvuotta: Hius- ja kauneudenhoitoalan perustutkinto, tutkinnon perusteet; Opetushallitus, ei julkaisuvuotta: Sähkö ja automaatioalan perustutkinto, tutkinnon perusteet; Opetushallitus, ei julkaisuvuotta. Ammatti- ja erikoisammattitutkintojen perusteisiin arvopohja on hieman eri sanakäantein muotoiltuna tulossa voimaan 1.8.2025 alkaen. Ennen muutosta ei sanoja demokratia ja ihmisoikeudet kyseisten tutkintojen perusteissa esiintynyt.

4 ePerusteet on Opetushallituksen ylläpitämä palvelu sisältäen valtakunnalliset opetus-suunnitelmien, tutkintojen ja koulutusten perusteet, lähemmin ks. [ePerusteet](#)

Ohjaavat dokumentit käsittelevät ihmisoikeusteemaa aika säästeliäästi, mikä mahdollistaa sitten tietynlaisen autonomian [opetuksessa], demokratiaa [käsitellään] sitten hieman enemmän. (8 YTO)

Vaikka demokratiaa ja ihmisoikeuksia ei sellaisenaan tutkintojen perusteissa sanoiteta arvopohjaa lukuun ottamatta, ovat niihin liittyvät tiedot, taidot ja asenteet esillä tutkintojen sisällä esimerkiksi ammattieteenä, kriittisenä tiedonhankintana tai yhdenvertaisuuden edistämisenä. Esimerkiksi Hius- ja kauneudenhoitoalan perustutkinnon tutkinnon osassa ”Hius- ja kauneudenhoitoalan asiakaspalvelu ja myyntityö, 10 osp” ammattitaitovaatimuksissa ”Turvalliseen ja vastuulliseen työskentelyyn” on liitetty työskentelyalan säädösten, toimintaperiaatteiden, arvojen ja eettisten periaatteiden mukaisesti sekä asiakkaiden sekä yhteisön jäsenten kohtelu tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteiden mukaisesti. Lisäksi huomioidaan esimerkiksi kestävä kehityksen periaatteet. Edellistä täydentävä kokonaisuus on esimerkiksi kaikissa perustutkinnoissa yhteisiin tutkinnon osiin kuuluva ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen, 9 osp”, jonka osiossa ”Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen” on mukana ”Suomalaisessa yhteiskunnassa toimiminen” osaamistavoitteinaan muun muassa perusoikeuksien ja velvollisuuksien tunteminen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteiden noudattaminen, aktiivisena kansalaisena toimiminen ja monipuolisten vaikuttamisen tapojen käyttäminen. (ks. kuten edellä ePerusteet). Eurooppalaista keskustelua demokratiakasvatuksesta on pitkälti taustoittanut myös ammatilliseen koulutukseen sovellettavissa oleva Euroopan neuvoston lanseeraama perhoskuvio, jossa on tiivistettynä 20 demokraattisen kulttuurin luomiseen tarvittavaa kompetenssia, jotka jaettu arvoihin (kuten demokratian, ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden arvostaminen), asenteisiin (vastuu), taitoihin (konfliktinratkaisutaidot) sekä tietoon ja kriittiseen ymmärrykseen maailmasta (politiikka, laki). (Council of Europe 2024, 11–12, 22). Rajanveto eri käsitteiden välille ja niiden käytölle on kuitenkin hankalaa. Tutkija Tuija Kasa on keväällä 2025 julkaistussa väitöskirjassaan tarkastellut ihmisoikeuskasvatuksen suhdetta laajasti muihin käsitteisiin, kuten yhdenvertaisuuteen tai esimerkiksi globaalikasvatukseen (ks. Kasa 2025a).

Eräs haastateltu kertoo kestäväan kehitykseen liittyen hakevansa lisänäkökulmaa Opetushallituksen antamasta muusta ohjeistuksesta:

Olen seurannut OPH:n direktiivejä, joissa on nämä neljä, eli kulttuurillinen, sosiaalinen, ekologinen ja taloudellinen kestävä kehitys [...] Ja opiskelijat saavat lopputyönään sitten keksiä, että miten näitä neljää voidaan kehittää, eli saavat keksiä ideoita, miten me täällä sähköllä voidaan niitä kehittää, muutama idea per otsikko. (12 SA ope dk)

Edellä haastateltu viittaa Opetushallituksen (ei julkaisuvuotta) *Kestävän kehityksen keskeiset käsitteet*-sivuun, jossa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus mainitaan osana sosiaalista kestävyyttä. Osa haastatelluista kertoo tukeutuvansa myös YK:n kestävyystavoitteisiin *Agenda 2030* (ks. esim. Suomen kestävän kehityksen toimikunta, ei julkaisuvuotta).

Seuraavassa haastateltavilla on erilaisia näkemyksiä siihen, tulisiko demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta sanoittaa enemmän tutkintojen perusteissa vai ei.

[Tutkintojen perusteissa] ei ole osattu ottaa huomioon, että [demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus] voisi olla omanaan, on ehkä ajateltu, että se tulee siinä arjen toiminnassa, että ne osataan ottaa huomioon. Ei varmaan pahitteeksi olisi, jos niihinkin tulisi jotain kohtia, että tietäisi sitten tarkemmin, että mistä siinä on kyse. (19 SA ope iok)

Käytännön ongelma on se, että opetukseen käytettävää aikaa on lyhennetty jatkuvasti viimeisen 20 vuoden aikana, että sille [demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle] on vähemmän tilaa. Ehkä on ajateltu, että sitä voidaan kompensoida opiskelijoiden omalla aktiivisuudella, mutta se ei valitettavasti kyllä ole totta, koskee ihan vain harvoja. Mutta voisi saada lisää tilaa, kyse on kuitenkin ehkä prioriteeteista, ajatellaan että muut asiat ovat tärkeämpiä. (8 YTO)

[Tutkintojen perusteissa] kuvataan tutkinnon osien ammattitaitovaatimuksia ja osaamistavoitteita, eli sitä mitä tulisi osata pätevyyden ja ammattitaidon kannalta. Se sisältö niissä ei ehkä liity tähän ihmisoikeusnäkökulmaan, ja ehkä sen ei pidäkään liittyä. (12 SA ope dk)

Asia, miten paljon demokratian ja ihmisoikeuksien tulee termeinä näkyä tutkintojen perusteissa, on hienosäätökysymys liittyen siihen, miten paljon toimintatapoja sanoitetaan muissa ohjaavissa asiakirjoissa.

Tässä selvityksessä olemme lähteneet ajatuksesta, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on kokonaisuus, toimintakehys, joka muodostuu ensisijaisesti tavoitteellisesti ja tietoisesti demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta toteuttavista osista. Tästä näkökulmasta olemme kokeneet tärkeäksi tuoda esille, että tulevatko ikään kuin kattokäsitteiksi mielletävissä olevat käsitteet, kuten demokratia ja ihmisoikeudet, tietyssä määrin mainituiksi erilaisissa kasvatuksen tavoitteita kuvaavissa asiakirjoissa. Ajattelemme toimintakehysajattelun lisäävän demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen dynaamisuutta. Yhtenä pontimena demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimintakehysten luomiseen tässä selvityksessä toimi aiemmassa tutkimuksessa toisen asteen opiskelijan esittämä havainto, ettei demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus etene samoin kuin muut opiskeltavat asiat, vaan enemmänkin toistaa esimerkiksi ihmisoikeuksien olemassaoloa

vuodesta toiseen, lapsen ja nuoren sillä välin jo edetessä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle (Gretschel ym. 2023). Ihmisoikeuskasvatuksen julistuksenomaisuutta ja vähäistä kytköstä ajankohtaisuuteen ulottuen myös lähiyhteisöihin pitää ongelmallisena myös Kasa (2025a).

DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSEN LIITTÄMINEN OPETETTAVIIN SISÄLTÖIHIN

Eräs haastateltu (11 SA ope iok) kertoi käyttäneensä aiemmin työurallaan yrityksessä asioiden havainnollistamisessa ihmisoikeuksiin liittyvää esimerkkiä. Hän pohti, voisiko hän nykyisessä tehtävässään esimerkiksi matematiikkaa opettaessaan toimia vastaavasti. On selvää, että opetustehtävää helpottaisi, jos tarjolla olisi valmiita esimerkkejä. Kyselyyn vastanneista 58 % kaipasi tuekseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä opetus- ja oppimateriaaleja. Tarve tuli esille niin ikään YTO-opettajien suunnasta:

Selasin lukion kirjoja, yritin tietysti meidän kirjoja löytää, ja aika huonosti löytää. Välillä tuntuu jopa siltä, että olisi hienoa, että olisi ammatilliselle puolelle oma opus tähän asiaan, niin sitten tietäisi, että hei, näin mennään. Vanhempia opuksia on, mutta ne käy vähän tilkkutäkkimäisesti tähän, niin olen käyttänyt lukion jotain vanhempaa [oppikirjaa], jopa peruskoulun, eri juttuja, olen käyttänyt nettiä, lakijuttuja. Että se koostuu tuommoisista asioista, miten olen [opetusmateriaaleihin] koonnut. (6 YTO)

Usea haastateltava toi ilmi vaikeuden tunnistaa demokratiaan liittyvää alakohhtaista keskustelua, tai kuten eräs haastateltava sähkö- ja automaatioalalta totesi: ”Alalla tehdään töitä hyvin itsenäisesti ja tiettyjen työvaiheiden kautta, on vaikea nähdä yhteyttä demokratiaan.” (1 SA ope dk) Yksi haastateltavista kertoi käsittelevänsä demokratiaa osana sähkö- ja automaatioalan työelämän muutosta. Hänen mukaansa enää ei keskustella niin paljoa työn sisällöstä muita osa-alueita työmailla toteuttavien kanssa, ei tiedetä työn muista vaiheista, eikä kokonaisuudesta, mihin ollaan pyrkimässä. Hänen mukaansa se saattaa olla osittain jopa syynä työmailla tehtyihin virheisiin. (3 SA ope dk) Kovin suuriin johtopäätöksiin ei tämän yksittäisen lausuman perusteella voi ryhtyä, mutta periaatteessa ”tietäminen” tai osallisuus tiedosta ovat demokratian ydintä. On mahdollista, että kun tietää työkokonaisuudesta laajemmin, voi toimia omassa roolissaan varmemmin. Joka tapauksessa esimerkki vaikuttaisi tavoittavan hyvin demokratian ja yhteiseen keskusteluun osallistumisen merkitystä alakohteisesti.

Demokratiatermin hankaluus konkretisoitui myös siten, etteivät opettajat haastatteluissa välttämättä yhdistäneet suoraan esimerkiksi opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksia demokratiaan, vaikka esimerkiksi yhteiskuntatieteissä on jo pitkään puhuttu osallistuvasta demokratiasta (opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksista enemmän sivuilla 46–51.) Lisäksi eräs haastateltava totesi esimerkiksi uskonnon- ja sananvapauden – jotka siis kuuluvat ihmisoikeuksiin – käsittelemisen opetuksessa olevan helpompaa kuin demokratiasta puhumisen.

Eräs ammatillisten tutkinnon osien opettaja kuvaa opettavansa ikään kuin ammatin alan versiota ”Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimimisesta”:

[Opetan] oman alan näkökulmasta työelämän pelisäännöistä, liitoista ja millaisia sopimuksia on alalla. (16 HK ope dk)

Taulukossa 1 esitellään, minkä tyyppisiä asioita haastatellut nostivat esille demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvinä esimerkkeinä. Kuten taulukosta voi huomata, kummankin kategorian aloittaa ”toisten ihmisten kohteluun” liittyviä seikkoja, joihin haastateltavat viittasivat yleisellä tasolla, opiskelijoiden suhtautumisena toisiinsa, henkilökunnan suhtautumisena opiskelijoihin kuin myös suhtautumisena asiakkaisiin, palvelun käyttäjiin tai kanssatyöntekijöihin.

Työtilanteissa pitää tulla toimeen työmailla erilaisten ihmisten kanssa, erilaisista etnisistä taustoista ja uskonnoista. On osattava käyttäytyä ja tehdä yhteistyötä. Pelisäännöt tehdään selväksi kurssin alussa, kaikki tasa-arvoisia ja kaikkien pitää tehdä yhteiseen hyvään töitä ja korostetaan, että jos on ongelmia, niin aina pitää muistaa kääntyä opettajan puoleen ja sitä korostetaan, että syrjintään ja kiusaamiseen puututaan hyvin äkkiä, jos sitä huomataan. (1 SA ope iok)

Haastatteluissa mainittiin monia yhdenvertaiseen kohteluun ja syrjimättömyyteen sekä toimintaan ryhmänä ja työyhteisössä liittyviä seikkoja. Lisäksi mainittiin pyrkimys lisätä yhteisöllisyyttä ja ryhmäytymistä sekä kuvattiin muutoinkin eri tavoin oppilaitoskulttuurin kehittämistä ja pyrkimystä hyviin vertaissuhteisiin.

Taulukko 1. Esimerkkejä demokratiaan tai ihmisoikeuksiin liitetystä asioista oppilaitoksen toiminnassa. Yhdistäviä tekijöitä ovat yhdenvertainen kohtelu, tasa-arvo ja kestävä kehitys. Jaottelu on selvityksen kirjoittajien toteuttama ja suuntaa antava. Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksia käsitellään lisää myöhemmin taulukossa 2.

Demokratiaan ammatillisessa koulutuksessa liittyviä asioita	Ihmisoikeuksiin ammatillisessa koulutuksessa liittyviä asioita
Yhdenvertainen kohtelu, syrjimättömyys, kokemus ihmisarvosta osana yhteisöä ⁵	Yhdenvertainen kohtelu, syrjimättömyys, kokemus ihmisarvosta osana yhteisöä
Tasa-arvo, sukupuolen mukaisen segregaatian ⁶ purkaminen	Tasa-arvo, sukupuolen mukaisen segregaatian purkaminen
Kestävä kehitys	Kestävä kehitys
Opiskelijoiden, henkilöstön, työntekijöiden ja työnantajien oikeudet ja velvollisuudet, kuten mahdollisuus vaikuttaa	Oikeus opintoihin ja yksilölliseen tukeen
Tieto työn vaiheista ja kokonaisuudesta	Opetustilanteiden turvallisuus väestösuhteiden näkökulmasta
Ammatillisen koulutuksen asema	Kielelliset oikeudet
Yhteiskunnallisen keskustelun seuraaminen	Oikeus koskemattomuuteen
Yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon osallistuminen	Rasismin ehkäisy
Opiskelijaedustus erilaisissa työryhmissä ja päättävissä elimissä, kuten hyvinvointiryhmä	Uskonnon- ja sananvapaus
Opiskelijavaikuttamisen rakenteet: opiskelijakunta ja -raadit tms.	Ammattialojen arvostus
Nuorisovaltuusto (kunta/hyvinvointialue)	Ammattialoihin liittyvien stereotyyppien purku
Aloitteet	Tuotantoketjujen vastuullisuus ja myös harmaan talouden ja ihmiskaupan kannalta
Ammattiliitot, yrittäjäyhdistykset	Kotoutumiseen liittyvät oikeudet
Vaalipaneelit, ehdokaspäivät, varjovaalit	

5 Pätevyyden tunteesta ja oman roolin arvostamisesta osana yhteisöä liittyen vaikuttamisosallisuuteen ks. myös Gretschel 2000, 94; hyvän (vertais)ryhmän merkityksestä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa ks. myös Gretschel ym. 2023, 81–87.

6 Koulutuksen ja työmarkkinoiden sukupuolen mukaisesta eriytymisestä eli segregaatista, ks. lisää esim. Teräsaho ym. 2023; Lahtinen ym. 2019. Tämän selvityksen aineistossa segregatio mainittiin vain ihmisoikeuksista puhuttaessa, mutta selvityksen kirjoittajat ovat lisänneet taulukkoon segregaatian myös demokratiaan liittyväksi asiaksi.

Nostimme taulukkoon 1 lisänäkökulmaksi arvostuksen kokemuksen ja sanoitimme sen ”kokemukseksi ihmisarvosta osana yhteisöä”. Toimintakulttuurin näkökulmasta johdon edustajat nostivat esiin kanssaihminen kunnioittamisen toteutuvan arkisen toiminnan, kuten tervehtimisen ja läsnäolon kautta:

Se on se arjen toiminta [kuten tervehtiminen]. Kaikille ihmisille, jotka tulevat vastaan, asemasta riippumatta. Korostan sitä myös opiskelijoille. Jokainen tuo omalla toiminnallaan näkyväksi mikä on se meidän linja ja suvaitsevaisuus. Se näkyy meidän käyttäytymisessä opiskelijoihin ja henkilökuntaan, kaikkiin. Kaikki ovat tasa-arvoisia meidän silmissä, kukaan ei ole ylempänä tai alempana. (20 jo)

Ihmisoikeuskasvatus kattaa kaiken opetuksen ja oppimisen, että mielestäni se on ennemminkin elämäntapa, että kunnioitetaan ihmisarvoa, ja kyse on siitä, että kasvattaa opiskelijoita kunnioittamaan kanssaihmiä. (18 jo)

Ihmisarvo mainitaan yhdessä tämän selvityksen aineistoon kuuluvassa oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassa viittaamalla ihmisarvon kunnioittamiseen, ja samalla myös yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.

Myös kestävän kehityksen nähtiin linkittyvän sekä demokratiaan että ihmisoikeuksiin. Kyselyssä kysyttiin kehityksen suhdetta yleisesti demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen, ja vastaajista 80 % oli lähes täysin tai täysin samaa mieltä siitä, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on osa kestävää kehitystä.

Demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien asioiden erottelu taulukoksi on haastavaa. Mikä on loppujen lopuksi demokratiaa, mikä ihmisoikeuksia? Toisaalta ilman toista ei toinenkaan toteudu. Demokratiaohjelmassa demokratian elementeiksi nähdään perus- ja ihmisoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja autonominen kansalaisyhteiskunta sekä korruption kitkeminen (Oikeusministeriö 2025, 28). Kuten tutkimuksessa (Gretschel ym. 2023, 13) viitataan, Euroopan neuvoston peruskirjassa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta (2010) kyseisiä termejä tarkastellaan rinnakkain, ja kasvu demokratiakansalaisuuteen pohjautuu ihmisoikeuksien kunnioittamiselle ja huomioimiselle käytännössä. Samassa yhteydessä todetaan, että oikeus mielipiteeseen ja osallistumiseen demokraattisessa ympäristössä, eli mahdollisuus esittää mielipide ja toimia oikeuksien puolesta, luo edellytyksiä myös muiden oikeuksien puolustamiselle (Gretschel ym. 2023). Samansuuntaisen näkemyksen esittää Kasa, joka on todennut ihmisoikeuskasvatuksen puutteen olevan uhka demokratialle ja oikeusvaltiolle. Hänen mukaansa ihmisoikeuskasvatuksen avulla varmistetaan kykyä kriittiseen arviointiin, mitä tulee

esimerkiksi valtaapitävien toimien arviointiin ihmisoikeusnäkökulmasta (Kasa 2025a, 5,7; 2025b).

Taulukko olisi voitu rakentaa myös toisin. Termit ”yhdenvertaisuus” ja ”tasa-arvo” olisivat jo yksin kattaneet paljon, mutta tämän selvityksen teemaan liittyen halusimme ihmisoikeuksien puolelle antaa myös seuraaville käsitteille oman sarakkeensa: ”tasa-arvo, sukupuolen mukaisen segregaaation purkaminen”, ”ammattialojen arvostus” ja ”ammatteihin liittyvien stereotyypioiden purkaminen”, joita haastatellut kuvasivat esimerkiksi näin:

Kaikki pystyy hakeutumaan, on pidetty infotilaisuuksia esimerkiksi yläasteella, on miesvaltainen ala, on tullut yhdenvertaisuutta, että soveltuu kaikille, ennakkoluulojen poistoa, että sitä kautta suurin käytännön asia, mitä ollaan tuotu esille. (19 SA ope iok)

Alan arvostus, että ehkä ei olla kovin tietoisia, kuinka paljon ja monipuolista osaamista alan ammattilaisilla on. Itse ainakin omassa opetuksessa ja puheen sisällöissä haluan kasvattaa ammattitilpeyttä, ja myös sanoittaa, että nyt teillä on tää tieto, taito, ammattiosaaminen. (2 HK ope dk)

Haastateltavan toivoessa valtakunnalliselta koulutuspolitiikalta enemmän ymmärrystä alansa erityispiirteille, on se taulukossa ryhmitelty demokratiaan liittyväksi. Seuraavassa esimerkissä esille nousi myös opiskelijoiden tasa-arvon näkökulma:

Kun mietitään OPH ja ministeriö, niin ohjeet on, että näin nyt toimitaan. Itse kamppailen työssäoppimispaikkojen saamisessa. On epätasa-arvoista, että kaikilta (aloilta) vaaditaan näyttöihin työelämän paikat. Meillä oppilaitoksessa olisi [näyttöihin] mahdollisuus ihan oikeille asiakkaille, kun meillä on asiakaspalvelutoimintaa. Työelämä ei välttämättä ole halukas ottamaan vastuuta kouluttamisesta ja näyttöjen vastaanottamisesta, plus yritykset voi olla hyvinkin erilaisia [keskenään], että välttämättä opiskelijoiden tasa-arvo ei toteudukaan niin kuin voisi ajatella. (2 HK ope dk)

Taulukossa hyvien väestösuhteiden edistäminen on sijoitettu osaksi ihmisoikeuksien toteutumisen edistämistä.

Koetaanko opetustilanteet kaikkien taholta turvallisiksi, kun esimerkiksi samoissa luokissa on venäläisiä ja ukrainalaisia opiskelijoita. Keskusteluin yritetään selvittää, miten kannattaa edetä. (4 HK ope iok)

Oikeusministeriön julkaisussa (2018) väestösuhdepolitiikan yhtenä toimijana mainitaan koulut. Kyseisen julkaisun mukaan väestösuhdepolitiikan tavoitteena on tukea eri ihmisryhmien välistä myönteistä vuorovaikutusta ja vähentää ennakkoluuloja sekä näin lisätä kaikkien kuntalaisten turvallisuutta ja hyvinvointia. Opetusministeriön selvitys (Jauhola ym. 2022) käsitteli vihapuhetta ja häirintää sekä niiden vaikutuksia eri vähemmistöryhmiin. Kyseisessä selvityksessä painotetaan yhdenvertaisuuden edistämismääräyksen pitävän sisällään työnantajien, koulujen, oppilaitosten ja erilaisten palvelujen osalta velvoitteen arvioida yhdenvertaisuuden tilaa ja tunnistaa eri toimenpiteitä, joilla yhdenvertaisuutta voidaan tosiasiallisesti edistää (Jauhola ym. 2022).

Oppilaitosten tilojen mukauttaminen liittyy ihmisten yhdenvertaiseen kohteluun ja syrjimättömyyteen, ja toisaalta viestii myös laajemmin ihmisoikeuksien toteutumista edistävästä toimintakulttuurista. Osa haastateltavista kertoo, kuinka opetus-, WC- ja pukutiloja on mukautettu, on huomioitu hiljentymis- ja rukoustilatarpeita ja testattu tilojen esteettömyyttä eri apuvälinein.

Vaatii luovuutta, lukujärjestysten muokkaamista, että saadaan toimimaan, meillä oli opettajien kanssa aivoriivi ja sitten ratkaisu löydettiin. Jos tahtoa löytyy, niin on helpompi löytää ratkaisu, tässä oli kyse uskonnollisista arvoista. (4 HK ope iok)

Kyselyn perusteella noin 30 % näkee tilat merkittävänä tai vähän merkittävänä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäjänä, kun taas päinvastoin estävänä tekijänä 10 % vastaajista. Haastatteluissa kuvaukset oman alan opetustiloista vaihtelivat esimerkiksi aivan liian ahtaista moderneihin, uusiin ja avariin. Ahtaat tilat nähtiin sekä alojen välisenä oikeudenmukaisuuskysymyksenä että riskinä hyvän työskentelyilmapiirin syntymiselle opetusryhmässä.

HAVAINTOJA ARVOKUILUISTA ELI KUINKA TUTUT KÄYTÄNTEETKIN VOISIVAT TOIMIA NÄKYVÄMMIN OSANA DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUSTA

Kuten taulukosta 1 näkyy, haastatteluissa esille tulleet demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät asiat koskivat lähinnä oppilaitostoimintaa, opetusta ja työelämää. Myöhemmin käsitellään, missä määrin demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyviä asioita toteutettiin yhteistyössä muiden lähialueen toimijoiden, kuten kuntien kanssa.

Kysyttäessä tarkemmin, miten esimerkiksi oppilaitoksessa toteutettavat henkilökohdaiset osaamisen kehittämissuunnitelmat (HOKS) mahdollisesti liittyvät demokratiaan tai demokratiakasvatukseen, yhtymäkohtia löytyi:

HOKSissa on niin hyvä, että kaikki saa sanoa mielipiteensä, että miten kokevat, että oppivat parhaiten ja mitä haasteita heillä on. Ja opettaja saa sitten kuulla. Se on mielestäni hyvä juttu, että opiskelijat saavat kertoa miten kokevat sen. (12 SA ope dk)

Ei niin että vain opettaja tekisi kirjauksia, vaan se on enemmän kohtaamistilanne opiskelijan kanssa, ja opiskelijan on mahdollisuus tuoda esiin mahdollisia oppimiseen tai johonkin muihin asioihin liittyviä haasteita. Näen sen HOKS:n toimintana sillä tavalla demokraattisena, että se jokaisen kanssa käydään ja suunnitellaan, ja saadaan toivottavasti jokaiselle opiskelijalle näkemystä, miten ne opinnot muodostuvat ja johtavat valmistumiseen, ja miten voidaan huomioida yksilöllisesti tuen tarpeita, S2-opiskelijoiden tarpeita jne. (2 HK ope dk)

Edellä haastateltu sanallistaa HOKS-keskustelujen luonteen olevan demokraattinen ja tämä näkökulma saa tukea myös muusta haastatteluaineistosta. Tietoista opettajien toteuttamaa demokratiakasvatusta kyseiset keskustelut sen sijaan eivät nähtävästi ole olleet, sillä esille ei tullut, että opiskelijoiden suuntaan demokratiasta ja keskustelujen mahdollisesta demokraattisesta luonteesta olisi mainittu. Eli parhaimmillaan on toimittu niin demokraattisesti kuin HOKS-tilanteissa on mahdollista toimia, mutta jätetty opiskelijoille kertomatta demokratiasta tietoisena arvona toiminnan taustalla. Olemme tässä selvityksessä kehittäneet termin ”arvokuilu” kuvaamaan kyseistä, HOKS-esimerkin kaltaista epäjohtamukaisuutta toiminnan taustalla olevien arvojen esilletuonnissa opiskelijoiden suuntaan.

Toinen esimerkki arvokuilusta nousee esiin yhteisöllisessä opiskeluhuollossa ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta. Yhteisöllinen opiskeluhuolto näkyy opettajien mukaan oppilaitoksissa muun muassa kansainvälisiä opiskelijoita ja huoltajia huomioivina tapatumina, kuten sellaisina, joissa eri kieli- ja kansallisuustaustoista tulevat opiskelijat järjestävät ohjelmaa. Tilaisuudet ovat samalla tapa kertoa, mitä kansallisuuksia oppilaitoksessa on. Lisäksi on tilaisuuksia, joissa eri kansalaisuuksia edustaville vanhemmille kerrotaan, miten suomalainen koulutusjärjestelmä toimii, ja millaisia kulttuurieroja on (9 HK ope iok; 4 HK ope iok). Kysymys lienee jälleen, kuinka tietoista tässä tapauksessa kyseinen, myös ihmisoikeuksiin liittyvä toiminta yhteisöllisessä opiskeluhuollossa on, jotta se on samalla myös ihmisoikeuskasvatusta. Kun eräältä opettajalta kysyttiin

tarkennusta, eivätkö globaalit (ihmisoikeus)asiat mahdu opiskeluhuoltoon, hän tuo esille hallituksen toteuttamat rahoituksen leikkaukset:

No ei, siinä [opiskeluhuollossa] on tarpeeksi työsarkaa muutenkin. Ja kun hallitukselta tulee nopeita rahoitusten leikkauksia, niin ne myös vaikuttavat oppilaitoksen arkeen aika voimakkaasti, et pitää nopeasti miettiä miten jatketaan ja sopeutetaan toimintaa. (2 HK ope dk)

Johdon edustajat kuvasivat yhteisöllisen opiskeluhuollon roolia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa toimintakulttuurin näkökulmasta. Yhteys demokratiaan ja ihmisoikeuksiin nähtiin esimerkiksi kohtaamisen kautta, kuinka opiskelijat voivat “tulla osaksi yhteisöä ja siinä yhteisössä on hyvä olla” (7 jo). Haastatellut kuvailivat, kuinka opiskeluhuollon edustajat, kuten yhteisöpedagogit, kuraattorit ja psykologit ovat läsnä oppilaitoksen arjessa ja yhteistyössä heidän kanssaan pyritään järjestämään opiskelijoille turvallisia kohtaamis- ja keskustelupaikkoja oppimisympäristöissä ja asuntoloissa. Vaikka toiminta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyikin, ei se kuitenkaan aina ole tietoisesti keskiössä. Kuten eräs johdon edustaja toteaa:

Mutta ehkä se [demokratia- ja ihmisoikeus] kasvattaminen, niin ehkä se siellä ei ole niinku se [pääasia] [...] että mallin kautta ehkä kasvatetaan siihen, että miten kaikki ovat samanarvoisia ja miten pääsee vaikuttamaan asioihin. (7 jo)

Opetushallitus on vuonna 2025 julkaissut useampia selvityksiä yhteisöllisen opiskelu-
huollon nykytilasta (Vartiainen ym. 2025; Söderek ym. 2025). Kyseisten selvitysten mukaan opiskeluhoitotyön painopiste ei oppilaitoksissa tällä hetkellä monista syistä johtuen ole ennaltaehkäisevässä ja yhteisöllisessä työssä, kuten laki edellyttää, vaan siinä korostuu yksilökohtainen ja korjaava työ. Lisäksi selvityksistä nimenomaan ammatillista koulutusta käsitelleestä aukeaa mielenkiintoinen näkymä demokratiakasvatukseen kahdella tavalla. Niistä ensimmäinen liittyy opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksiin ja niiden monipuolisuuteen. Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelijoiden edustaja kuului opiskeluhoitoryhmään säännöllisesti vain 41 prosentissa toimipisteistä, koulutuksen järjestäjien tarjoamat vaikutusmahdollisuudet olivat pääosin rajalliselle joukolle suunnattuja, eikä mahdollisuuksista ylipäätään tiedotettu riittävästi. Toisaalta positiivista oli, että tiedolla johtamisessa opiskelijakunnalta saatu tieto nostettiin esiin yhtenä tietolähteenä. Lisäksi yksi koulutuksen järjestäjä mainitsi tietolähteenä yhteiset työpajat opetus- ja ohjaushenkilöstön, opiskelijoiden, hoitajien, hyvinvointialueiden toimijoiden ja työelämän kanssa (ks. Vartiainen ym. 2025, 14, 30). Kyseisellä työpaja-

tyyppisellä toiminnalla on monipuolisemman tietopohjan luonnin lisäksi mahdollista edistää kaikkien opiskelijoiden mahdollisuutta vaikuttaa.

Kuten edellä voi huomata, liittyy yhteisölliseen opiskeluhuoltoon myös demokratia- ulottuvuus. Tämän selvityksen näkökulmasta oman haasteensa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen liittämässä yhteisölliseen opiskeluhuoltoon tuo havainto, ettei toiminnan yhteyttä demokratian ja ihmisoikeuksien edistämiseen mainita *Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa*. Demokratiakasvatuksen näkökulmasta tarkasteltuna kyseisestä laista puuttuvat demokratian mainitsemisen lisäksi termit kuuleminen ja vaikuttaminen, eikä käytetyllä termillä *osallisuus* erityisemmin viitata vaikuttamis-osallisuuteen tai osallisuuteen vaikutusmahdollisuuksista, vaan se jää yleisemmäksi maininnaksi:

Yhteisöllisellä opiskeluhuollolla tarkoitetaan tässä laissa toimintakulttuuria ja toimia, joilla koko oppilaitosyhteisössä edistetään opiskelijoiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä opiskeluympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013).

Edelliseen pohjautuen on mahdollista ajatella arvokuilun tässä tapauksessa alkavan jossain määrin jo lain asettamisen tavasta.

Kolmas mahdollinen arvokuilu, tai ainakin osittainen sellainen, näyttää löytyvän tavasta käsitellä tuotantoketjujen vastuullisuutta. Arjen materiaalivalintojen merkityksestä kestäväen kehityksen tai kiertotalouden osana puhuttiin haastatteluissa paljon. Sen sijaan suoraan ihmisoikeuksien toteutumisesta osana tuotantoketjujen vastuullisuutta puhuttiin haastatteluissa paljon harvemmin, vaikka sitäkin on viime vuosina käsitelty medioissa enenevässä määrin. Haastattelukysymyksissä tämän tyyppisenä esimerkkinä käsiteltiin ihmiskauppaa. Ihmiskaupasta on myös uutisoitu paljon, koska ilmiötä on tavattu Suomessa eri aloilla (esim. Aaltonen 2025; YLE Ykkösaamu 2024). Osa haastattavista tuntui vieroksuvan ajatusta, että tuotantoketjujen vastuullisuuden edistäminen tulisi ulottaa myös ihmiskaupan estämisen mittakaavaan tai että ihmiskauppa liittyisi heidän alaansa ja heidän opiskelijoihinsa:

Varsinkin sähköalalla kaikesta tehdään aina dokumentit ja kaikki, niin se on tosi vaikea mielestäni tuommoinen harmaa talous muutenkaan, plus ihmiset on jo, kun on se tietty tutkinto, tietty tausta, ei siinä myy itseään liian halvalla, koska yleensä töitä on riittänyt. Ajatellaan niin kuin sitä kautta. Komponenttien lähtömaat, siinä suhteessa käytetään aika pitkälti isoja toimijoita sähköalalla

joku ABB. Jotenkin luottaa siinä suhteessa niihin firmoihin, että he on varmasti katsoneet ja miettineet, mistä ne komponentit on, he rakentaa ne itse, niin jotenkin luottaa niin kuin siihen. Jos ajatellaan ihmiskauppaa niin ei, en pysty mitenkään ajattelemaan mitä se voisi olla. (11 SA ope iok)

Toisella haastateltavalla on asiaan selkeä toimintatapa:

Harmaa talous tms. on oppilaiden kanssa puhuttu, mitä voi urakoitsija veloittaa asiakkailta, isommat työmaat, että mitä voi ansaita tai että ihmiskauppaa, jos kielitaidottomia työntekijöitä, joille ei makseta kunnon palkkaa, että jos tämmöistä huomataan, niin pitää ilmoittaa eteenpäin, ja ettei sitä harmaata taloutta lähdetä itse toimimaan [myöskään työelämässä tulevaisuudessa], että mennään pykälien yms. mukaan, että semmoista, tulee ammatillisessa kasvatuksessa, että siinä ollaan näitä asioita sivuttu kyllä. (19 SA ope iok)

Haastattelijan kysyessä, onko tutkinnon perusteisiin kirjattuna edellä haastatellun kuvaamia harmaaseen talouteen liittyviä asioita, haastateltu totesi, ettei tutkinnon perusteista tule ammatillisen tutkinnon osien osalta asian käsittelyyn tukea.

Samalla hän määritteli ihmiskauppateeman enemmän yhteisten tutkinnon osien asiaksi kuin ammatillisten, vaikka teema sisältönsä ja tärkeyden takia kuuluisi ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta kumpaankin:

Ei minun mielestä, meidän tutkinnon perusteet ovat hyvin ympäröityinä kirjoitettu auki. On niin paljon tulkinnan ja soveltamisen varaa, miten sitä voi suorittaa. Jos mietitsin, niin yhteisissä tutkinnon osissa ”Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen”, siinä voisi olla. Mutta en tiedä, millaista sisältöä kyseinen opettaja siinä pitää. (19 SA ope iok)

Edellä olleiden HOKS:n ja yhteisölliseen opiskeluhooltoon liittyvien esimerkkien ta-
voin, voidaan tässäkin puhua mahdollisesta arvokuilusta, mutta joka myös toisaalta on ylitettävissä, kun demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta rakennetaan kokonaiskuvaksi. Koulutuksen järjestäjillä on työmarkkinoilla ikään kuin kaksoisrooli. Ne kouluttavat osaajia tehden samalla hankintatoimia myös itse. Hankintapolitiikan periaatteissa ihmisoikeudet huomioitiin yhden koulutuksen järjestäjän asiakirjoissa. Sen ”vastuullisia hankintoja” koskevissa eettisissä periaatteissa mainittiin ympäristövastuun lisäksi myös sosiaalinen ja taloudellinen vastuu, kuten ihmisoikeuksien ja työelämän perusoikeuksien kunnioittaminen ja noudattaminen, terve kilpailu ja harmaan talouden torjuminen.

Kyseisentyypin hankintapolitiikan arvopohjan tavalla tai toisella näkyväksi tekeminen opiskelijoille on ja olisi hyvin luontainen elementti osaksi ihmisoikeuskasvatusta ammatillisessa koulutuksessa.⁷

MILLAISIA OVAT HENKILÖSTÖN JA JOHDON SEKÄ OPPILAITOSTEN ROOLIT DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSESSA?

Kyselyyn vastanneista 80 % koki demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen liittyvän vahvasti omaan työhönsä.⁸ Seuraavassa käsitellään haastateltujen käsitystä omasta henkilöstön ja oppilaitoksen roolista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Tässä selvityksessä on tarkoitus on erotella aineistosta YK:n ihmisoikeuksien julistuksen kolmijakoa soveltaen esimerkkejä seuraavista:

- Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvän tietosisällön opettaminen
- Demokratiaa ja ihmisoikeuksia toteuttavan toimintaympäristön luominen
- Opiskelijoiden, henkilöstön ja yhteiskunnan motivointi demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseen.

Selvityksen aineiston perusteella on mahdollista todeta, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisen koskevan oppilaitoksissa useanlaisia vuorovaikutus- ja yhteistyösuhteita:

- Vuorovaikutus oppilaitosyhteisön sisällä
- Opiskelijoiden ja henkilöstön yhteistyö työelämän edustajien kanssa
- Teeman opetuksen koordinointi ammatillisia ja yhteisiä tutkinnon osia opettavien yhteistyönä
- Johdon rooli teemaan liittyvän opetuksen ja toimien suunnittelussa, tukemisessa ja strategisessa kehittämisessä
- Oppilaitosyhteisön ulkopuolelle ulottuvat teemaan liittyvät yhteiskunnalliset tehtävät

7 Hankintapolitiikkaan on mahdollista liittää myös demokratian edistämiseen liittyviä аспектеja.

8 Vastaajista 80 % oli täysin tai lähes täysin samaa mieltä väitteestä ”Koen, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyy omaan työhöni”. Lähes kaikki loput suhtautuivat väitteeseen neutraalisti.

Seuraavassa kerrotaan esimerkein, kuinka aiemmin mainittu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatustehtävien kolmijako: tietosisältö, toimintaympäristö ja teot, toteutuu tämän selvityksen aineiston perusteella ammatillisessa koulutuksessa.

DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSEEN LIITTYVÄN TIETOSISÄLLÖN OPETTAMINEN

Selvityksen alkupuolella kerrottiin, miten demokratia, ihmisoikeudet ja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus linkittyivät aineistossa teemoina oppilaitoksen opetukseen ja toimintaan. Osa ammatillisten tutkinnon osien opettajista totesi haastatteluissa demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvän tietosisällön kuuluvan enemmänkin yhteisten tutkintojen osien sisältöihin kuin ammatillisiin tutkinnon osiin.

Yhteisissä opintojen osissa on yhteiskunnassa ja kansalaisena toimimisesta, siellä puhutaan kansalaisen perusoikeuksista ja velvollisuuksista, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteista. Nämähän ovat perustutkinnoissa, kuuluvat siinä sekä nuorille että aikuisille. (1 SA ope iok)

Edellä haastateltu sijoittaa kapeahkoksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ammatillisen perustutkinnon yhteisiin tutkinnon osiin kuuluvaksi. Seuraavassa toinen haastateltu puuttuisi tapaan organisoida kyseinen opetus.

Haasteena on se, että opiskelijoilla on yhteisiä aineita vain ekana ja tokana vuonna, kolmantena vuonna, kun tulevat täysi-ikäisiksi, niin heihin ei ole samanlaista kontaktia enää. Eli silloin, kun tavallaan olisi [...] Silloin, kun ovat hieman olleet työelämässä ja varttuneet hieman, niin heidän näkökantansakin muuttuvat. Mutta kun tällä lailla on tehostettu toimintaa, sehän on tehty sillä ajatuksella, että opinnot voitaisiin suorittaa loppuun nopeammin, mutta siinä on sitten kääntöpuolia, ainakin näin miten itse näen. Varsinkin kun ajatellaan vastaanottavaisuutta, se ei ole yhtä hyvä enää silloin. (8 YTO)

Useampi YTO-opettaja mainitsi olevansa tietoinen, että aihe nousee esiin pääosin heidän opettamissaan tutkinnon osissa ja heidän vastuunsa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisesta on suuri. Yksi YTO-opettajista pohti, kuinka demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajan rooli tuntuu usein ohjautuvan hänelle, vaikka hänen mielestään sen tulisi kuitenkin olla koko henkilöstön yhteinen tehtävä, joka ei rajoitu pelkästään tietosisältöihin.

Koen, että aika usein yhteiskuntaopin opettajille sanotaan, että tähän kuuluu sinun kurssiisi, että aja sinä sitä eteenpäin. Siinä voi tuntua, että tehtävä on super tärkeä, että opiskelijat ainakin minun oppiaineessani syventyvät teemaan. Ja kyse ei ole vain siitä, että opettaa niitä sisältöjä, vaan myös siitä, että he jollain tavalla oppisivat, että uskaltaisivat sanoa mielipiteensä ja ajatella, miten jotain voi tehdä ja miten voi halutessaan edistää muutoksia. Se osuus on mielestäni tosi tärkeä. (YTO 13 dk)

Näen oman roolini tärkeänä mutta olen myös tietoinen siitä, että kilpailen monen muun kanssa. [...] Kyllä se on tärkeää, koska ei se ole sanottua, että he joutuisivat kuuntelemaan demokratiahöpinää muualla kuin minun oppitunneillani. Ja olen yhtä tietoinen, että kovin paljoa ei aina heihin tartu, mutta aina edes jotain. (YTO 8)

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvistä teemoista yhdenvertaisuus oli esillä monissa ammatillisten tutkinnon osien opettajien ammattiopettajien haastatteluissa heidän oman opetuksensa sisältönä osana ”asiakaspalvelua”.

[Ammatillisten tutkinnon osien sisällöistä] yhdenvertaisuus löytyy ePerusteista, miten voidaan kohdata erilaisia ihmisiä asiakaspalvelussa, missä ollaan ihmisten kanssa tekemisissä, kunnioitus. Lakia ei sinänsä käsitellä, niitä sisältöjä on yhteiskuntaopin kurssilla [viittaa yhteisiin tutkinnon osiin, jossa on osa-alue ”Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen”]. (4 HK ope iok)

Edellä haastateltu oli tietoinen, että yhdenvertaisuuteen liittyvää lakipohjaa käsitellään ”yhteiskuntaopin” tunneilla, viitaten yhteisiin tutkinnon osien ”Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen” -osa-alueeseen. Kyseinen osa-alue sisältyy Yhteiskunta- ja työelämäosaamisen tutkinnon osaan. Toisin kuin edellä, useilla haastatelluilla ammatillisten tutkinnon osien opettajilla ei ollut tietoa siitä, mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältöjä käsitellään yhteisissä tutkinnon osissa.

Viestintä ja vuorovaikutustaidot, ehkä siellä sivutaan itse aiheenakin [ihmisoikeuskasvatusta]. (19 SA ope iok)

On huomioitava, että tilanne saattaisi lukiossa ja perusopetuksen yläluokilla opettavia haastateltaessa olla sama: kullakin opettajalla on oma aineensa ja toisaalta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ei koeta sisältyvän kaikkiin.

En osaa sanoa niiden [yhteisten tutkinnon osien] sisällöistä, kun en opeta niitä, mutta tiedän, että opiskelijat käyvät nuo kurssit. (12 SA ope dk)

Yleiskuvaksi muodostui, etteivät ammatillisten tutkinnon osien opettajat ja YTO-opettajat käy vuoropuhelua siitä, millaisena kokonaisuutena demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvät sisällöt näkyvät ammatillisessa koulutuksessa ja nimenomaan ammatillisissa perustutkinnoissa, sillä ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa ei ole yhteisiä tutkinnon osia.

Kuten eräs haastateltu (4 HK ope iok) totesi, etenevät sekä yhteiset että ammatilliset tutkinnon osat tutkinnon perusteissa määriteltyjen sisältöjen perusteella, eikä niiden sisältöjä ole juurikaan sovitettu yhteen opetuksessa, mitä hän itse enemmän kyllä mielellään näkisi. Hänen mukaansa esimerkiksi kieliin liittyvien osa-alueiden opetuksessa ja ohjauksessa tämän tyyppistä integrointia eri ammatissisältöihin on tehty. Haastateltavat kertoivat myös muita esimerkkejä: yhteiskunnallisten osioiden opettaja käy sisältöjä läpi kestävää kehitystä opettavan kanssa, työkyvystä huolehtimisen sisällöt on suunnattu hyvinkin eri ammatteihin ja Työelämässä toimiminen -osa-alueeseen on integroitu sisältöä esimerkiksi alan työehtosopimuksesta.

Voisi olla enemmänkin [yhteistyötä]. Olen opiskelijoilta ymmärtänyt, että ne yhteiset tutkinnon osat voivat olla heidän mielestään aika tylsiä verrattuna ammattiaineisiin. Jos niihin saisi mahdollisesti yhteistyötä ammattiaineiden kanssa niin, että ne suuntautuisivat vähän myös siihen suuntaan, niin ne voisivat olla ehkä relevantimpia ja kiinnostavampia myös. (12 SA ope dk)

Myös osa YTO-opettajista kaipasi tapoja, joiden kautta heidän opettamansa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta käsittelevät sisällöt ja toimintatavat voisivat konkretisoitua opiskelijoille ammatillisissa tutkinnon osissa, ja hankittaessa osaamista työpaikoilla. Esimerkkinä nostettiin esiin kahden osaamispisteen Työelämässä toimiminen -osa-alueen toisen osaamispisteen kohdentaminen osaksi työpaikoilla hankittavaa osaamista, jolloin se palvelisi opittujen sisältöjen soveltamista käytäntöön. Vaihtoehtoisesti ehdotettiin yhteiskunta- ja työelämäosaamisen sisältöjen linkittämistä vahvemmin työpaikoilta hankittavaan osaamiseen.

Nyt kuitenkin on ollut tilanteita, että opetan työelämätaitoja opiskelijoille, jotka eivät koskaan ole olleet työssäoppimisjaksolla. Ja puhuminen esimerkiksi työyhteisöstä ja työehtosopimuksista tuntuu tosi vieraalta, heidän on vaikea yhdistää sitä oikeastaan mihinkään. Tämä vaatisi niin kuin harkintaa ja uudelleenjärjestämistä, että siinä olisi järkeä. Samaa voisi periaatteessa ajatella myös yhteiskuntaoppiin liittyen, mutta sitten työpaikoilla pitäisi olla joku peilauspinta, että siellä olisi vaikka luottamushenkilö, koska he ovat yleensä osaavia ja tietoisia ja aktiivisia näissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä. (8 YTO)

Kuten eräs haastateltu ideoi, olisi hyvä esimerkiksi jatkossa kutsua opetukseen mukaan työmaailman edustajia kertomaan siitä, miten heillä ihmisoikeuksiin liittyviä asioita on huomioitu. (1 SA ope iok) Se, miten hyvin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus toteutuu työpaikoilta hankittavassa osaamisessa, vaatisi opiskelijoiden ja työpaikkaohjaajien kokemusten selvittämistä. Euroopan neuvoston julkaisussa (Council of Europe 2024, 52–54) ehdotetaan strategian luomista oppilaitoksessa ja työpaikoilla tapahtuvan demokratiakasvatuksen paremmaksi integroitumiseksi.

DEMOKRATIAA JA IHMISOIKEUKSIA TOTEUTTAVAN TOIMINTAYMPÄRISTÖN LUOMINEN

Oppilaitoksen toimintakulttuurin tarkastelu on oleellinen osa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistä. Kyselyyn vastanneista 65 % oli lähes varauksetta sitä mieltä, että oppilaitos toimii demokratiaa- ja ihmisoikeuksia edistävänä yhteisönä.⁹

Haastateltavat kuvasivat rooliaan demokratiaa ja ihmisoikeuksia toteuttavan toimintaympäristön rakentamisessa. Moni kertoi pyrkivänsä kohtelevaan opiskelijoita yhdenvertaisesti ja tukemaan hyvien vertaissuhteiden syntymistä. Eräs heistä kertoi pyrkivänsä ”omalla esimerkillä ja kannustamisella kohtelevaan kaikkia samanarvoisesti” ja totesi, ettei pystyisi tekemään sitä paremmin. Ongelmaksi hän kuitenkin näki ”suuret ryhmät, (jolloin) syrjään jäämistä tai vetäytymistä on vaikea estää”. Toisaalta samassa haastattelussa mainittiin ajanpuute ja se, ettei demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta ehkä mielletä kuitenkaan täysin ”suoraan” ammatilliseen opetukseen kuuluvaksi:

Suuret ryhmät ovat se ongelma, yksilöllinen opetus jää, joten ei ole aikaa ja resursseja auttaa jokaista erikseen, juna menee, joudutaan käymään läpi ja viemään koko ryhmä maaliin, spesifien asioiden läpikäynti, mitkä eivät liity suoraan ammatillisiin aineisiin, niin ei meillä ole siihen aikaa. (1 SA ope iok)

Kyselyn mukaan ajalliset resurssit rajoittivat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta enemmän kuin muut kysytyt tekijät eli tahtotila, osaaminen, taloudelliset resurssit,

9 Kyselyyn vastanneista 65 % oli täysin tai lähes täysin samaa mieltä väitteestä ”Oppilaitos toimii demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistävänä yhteisönä”. Lähes kaikki loput suhtautuivat väitteeseen neutraalisti.

opetusryhmien koko tai käytettävissä olevat tilat. Vastaajista 33 % oli sitä mieltä, että ajalliset resurssit rajoittavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta merkittävästi tai melko merkittävästi. Suhonen kumppaneineen (2023, 58) on todennut lähiopetuksen määrän vähentymisen vaikeuttaneen globaalien teemojen tuomista ammatilliseen koulutukseen.

Emme tässä selvityksessä mene tämän syvemmälle osaamisperustaisen ammatillisen koulutuksen erityisluonteeseen. Oppivelvollisuuden laajentamiselle uusiin ikäryhmiin on ollut vaikutusta ammatillisen koulutuksen organisoitumiseen ja resurssien riittävyyteen. Opiskelijoiden joukossa on esimerkiksi yhä enemmän niitä, jotka eivät ole alavalinnastaan varmoja, kuten seuraava haastateltu kuvaa:

Ammattiopistoon tulevat paikkakunnalta kaikki oppivelvolliset, jotka eivät mene lukioon. Ryhmät ovat isoja. Kaikki eivät ole siinä vaiheessa varmoja, mikä heistä tulee isona. Opettajilla kullakin omat tavat pitää koko ryhmää mukana. Itse pyrkii, ettei tulisi keskeyttämiä. Pääsisivät töihin tai kouluun. (3 SA ope dk)

Haastatteluissa nousi esiin myös tahtotilan merkitys. Eräs opettajista kuvaili, että hän on valmis tekemään ”yhteistä osuutta enemmän” ihmisoikeuksien ja ihmisoikeuskasvatuksen toteutumisesta esimerkiksi toimimalla välittäjänä eri tilanteissa, vaikka ”kaikki ovat vastuussa” ihmisoikeuksien toteutumisesta. Hän kuvaa ihmisoikeuksista oppimisen olevan jatkuvaa. Hän kertoo nostavansa esiin, mikä on ok, mikä ei, ja pyrkivänsä rehellisyyteen esimerkiksi siinä mielessä, että on valmis myöntämään, jos ei tiedä jotain (esimerkiksi kuinka toimia jossain tilanteessa), jolloin asiaa voidaan alkaa yhdessä selvittää. (4 HK ope iok)

Ammatillisessa koulutuksessa toimintaympäristön kehittäminen demokratiaa ja ihmisoikeuksia toteuttavaksi tarkoittaa myös työelämän tarjoamien oppimisympäristöjen kehittämistä siinä määrin, kuin se oppilaitosten suunnasta on mahdollista. Kovin systemaattista demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien teemojen käsittely esimerkiksi opettajien ja työpaikkaohjaajien välillä ei haastattelujen perusteella ole. Osa opettajista totesi, etteivät he voi olla kovin pitkälle vastuussa työpaikkaohjaajien tekemisistä. Osa on ottanut tehtäväkseen puhua esimerkiksi ihmisoikeuksiin liittyvistä teemoista sekä opiskelijoiden että niiden työpaikkaohjaajien kanssa, joiden kanssa opiskelijat ovat kulloinkin tekemisissä. Kuten eräs haastateltu totesi, esimerkiksi rasismien nollatoleranssi koskee myös työpaikkoja, siihen puututaan. (4 HK ope iok)

Johdon edustajien näkökulmasta strategisen työn koettiin olevan tärkeä työväline demokratiaa ja ihmisoikeuksia toteuttavan toimintaympäristön luomisessa. Strategisina tavoitteina mainittiin muun muassa kestävä, tasa-arvoisen ja turvallisen oppimisympäristön vahvistaminen, ja kyseisiä tavoitteita edistettiin alakohtaisen toiminnan suun-

nittelun, toimintaympäristöanalyysien sekä kehittämispäivien kautta. Strategiatyöhön myös osallistettiin henkilöstöä ja opiskelijoita.

Ajankohtaisena käynnissä toimintaympäristön analyysi. Siihen on vaikuttanut ympäröivän maailman levottomuudet. Seuraillaan jatkuvasti tilannetta ja millaisia valintoja tehdään, mitä strategioita on, kriisi- ja valmiussuunnitelma ollaan juuri päivitetty. Eli turvallisuus on korkea prioriteetti, että kaikilla on turvallinen opiskeluympäristö. Siinä on kyse ihan kaikesta tästä, mitä tässä [haastattelurungossa] mainitsit: kenenkään ei pitäisi pelätä oman ulkonäön tai mielipiteen takia. Ja ihan samalla tavalla nämä onnettomuustilanteiden valmiudet kuuluvat siihen samaan. (18 jo)

Strategiaan kirjattu, että mahdollisimman paljon osallistetaan, niin tietyillä aloilla, jos on tullut haasteita, niin olemme järjestäneet kehittämispäivän opiskelijoille ja opettajille. Yhdessä ratkomme ongelmia. Meillä on toimintakulttuuri, että osallistamme. Esimerkiksi, jos opiskelijat eivät ole olleet tyytyväisiä, samoin jos opettajat eivät ole olleet tyytyväisiä. (14 jo)

OPISKELIJOIDEN VAIKUTUSMAHDOLLISUUKSISTA

Seuraavassa esittelemme, millaisia opiskelijavaikuttamisen kanavia oppilaitoksiin on luotu ja mihin asioihin opiskelijat ovat henkilöstön mukaan voineet vaikuttaa. Selvityksen rajallisuuden vuoksi emme tarkastele vaikuttamiskanavien toimivuutta, opiskelijoiden näkemyksiä niiden tai vaikuttamisen mielekkyydestä, emmekä muita tekijöitä, jotka heidän motivoitumiseensa voivat vaikuttaa. Taulukkoon 2 on koottu haastatteluista ja asiakirjoista esille nousseita vaikuttamisen kanavia.

Haastatteluissa opettajat korostivat olevansa avoimia kuulemaan opiskelijoiden näkemyksiä ja huomanneensa tarvetta vahvistaa opiskelijoiden tietoisuutta oman mielipiteen kertomisen mahdollisuudesta.

Opiskelijat ja huoltajat näkevät Wilmasta annetut tehtävät ja niiden suorittamisen. Pyrkinyt avoimuuteen. Opiskelijoille sanottu, että saa sanoa, jos merkinnät eivät ole oikein. (16 HK ope dk)

Selkokieliseen materiaaliin olen itsearvioinnin kohdalle kirjannut ohjeen, että saat sanoa mielipiteesi, että opettaja haluaa kuulla. Se ei ole kaikissa kulttuureissa. Saattaa kokea, että on epäkohteliasta tai toimii väärin. Pitää tarvittaessa kannustaa, että saat sanoa, saat jopa olla eri mieltä. (9 HK ope iok)

Eräässä oppilaitoksessa opiskelijat kutsuttiin mukaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman päivittämisprosessiin, mutta haasteeksi nousi osallistujien puu-

te. Asiaan tartuttiin opinnollistamalla aihe yhteisten tutkinnon osien valinnaisiin osaamistavoitteisiin:

[Työpajoissa] käydään lyhyesti näitä [tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä] käsitteitä läpi ja keskustellaan niistä ja niiden toteutumisesta Suomessa. Sitten meillä on siellä ollut muutama erilainen teema, josta he saavat aina ryhmissä keskustella ja antaa kehittämisideoita, miten näitä asioita voitaisiin parantaa oppilaitoksessa. (17 YTO)

Taulukko 2. Esimerkkejä haastatteluissa, oppilaitosten asiakirjoista esille tulleista sekä Opetushallituksen sivustolla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvinä käytänteinä esitellyistä opiskelijoiden vaikuttamiskanavista sekä vaikuttamiseen liittyvistä muista toiminnoista opetuksessa.

Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet ja vaikuttamiseen liittyviä toimintoja
Mahdollisuus kertoa näkemyksensä
Vaikutusmahdollisuudet omiin opintoihin
Opiskelijakunta
Opiskelijaraati ¹⁰
Opiskelijajäsen johtoryhmässä ja erilaisissa työryhmissä
Oppilaitoksen edustaja nuorisovaltuustossa (kunta ja hyvinvointialue)
Oppilaitoksen tekemät kyselyt, palautekoonnit tai raadit
Muiden tahojen toteuttamat kyselyt opiskelijoille, kuten kunta tai Opetushallitus
Vaikuttaminen henkilöstön kautta
Aloite
Opiskelijoiden mahdollisuus mielenilmaisuihin
Eri vaaleihin liittyvät paneelit, äänestämiskampanjat ja varjovalien järjestäminen

10 Jyväskylän koulutuskuntayhtymä Gradian ammatillisen koulutuksen opiskelijaraatitoimintaa esitellään Opetushallituksen sivustolla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvänä käytänteenä, ks. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kokonaisuus-demokratia-ja-ihmisoikeuskasvatuksen-hyvista-kaytanteista>. Opiskelijaraadin kuvauksessa mainitaan seuraavaa: ”Opiskelijaryhmissä arvioidaan oppilaitoksen toimintakäytänteitä muun muassa hyvinvointiin ja opiskelijahuoltoon liittyen. Ryhmät lähettävät edustajansa ja arvionsa eri ryhmien yhteisiin raatipäiviin, josta asiat etenevät hyvinvointiryhmiin, joissa on myös opiskelijoiden edustus.”

Aiemmin kerroimme, että HOKS-keskusteluissa pyritään huomioimaan opiskelijoiden näkökulma. Haastateltavien kokemus oli, että oppivelvollisuuden laajentumisen myötä opiskelujen etenemistä valvotaan aiempaa enemmän ja se kiinnostaa myös oppilaitoksen ulkopuolisia tahoja. Opettajat korostivat opiskelijan näkökulman selvittämisen tärkeyttä näissäkin tilanteissa. Opiskelijat ovat niin ikään saaneet ideoitaan eteenpäin oppilaitosten erilaisissa eritasoisissa hyvinvointiryhmissä mukana olon kautta:

[Oman yksikön hyvinvointiryhmässä] on hyvin reagoitu opiskelijoiden esityksiin. Välituntiaktiiviteettia saatu, biljardi ja pingis, oleskeluryhmiä, kahvioon liittyviä toiveita, tapahtumien suunnittelua ja asuntolan toiveita käsitelty. (16 HK ope dk)

Mitä tulee opetuksen sisällöistä päättämiseen arjessa, kuvasi eräs haastateltu, miten opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksia työskentelypäivien organisoinnissa on lisätty erityisten vaikuttamisen teemapäivien avulla:

Vaikuttamisen päivillä tehdään porukalla esimerkiksi yhteisiä sääntöjä tai opiskelijat voivat esittää toiveita, millaisia esimerkkitoita opinnoissa tehdään. (9 HK ope iok)

Kuten kyseinen opettaja haastattelussa kuvasi, vaikuttamismahdollisuuksia syntyy vain, jos ideoille ja valinnoille jätetään suunnittelussa tilaa. Vaikuttamisen päivä -konsepti syntyi opiskelijoiden työryhmäpalaverin innoittamana. Teemana silloin olivat asiakastyöt ja niissä syntyvät muuttuvat tilanteet, aikataulutukset ja työnjakotarpeet. Opiskelijat saivat itse suunnitella kokonaisuuden ja keskinäisen ohjeistuksen.

Pyrkimys kuulla ja viedä asioita eteenpäin koskee seuraavien haastateltujen mukaan myös kyselyitä ja palautteiden keräämistä:

Ruokailuun ja viihtyvyyteen liittyen toteutetaan säännöllisesti kyselyjä, etenkin uusille opiskelijoille [...] Ja tietysti opiskelijapalautteet pyritään käymään läpi. Tänäinkin olen yhtä opiskelijan palautetta vienyt eteenpäin ja on käsittelyssä. Kyllä niihin reagoidaan. Samoin kun on valtakunnallisia kyselyjä, niin tuloksia käsitellään yhteisesti, katsotaan mitä asioita sieltä nousee esille ja mitä kehittämistarpeita ja toimenpiteitä toteutetaan. (2 HK ope dk)

Palautekyselyt ovat matalan kynnyksen vaikutusmahdollisuuksia, usein tapahtumiin tai prosessiin liittyviä. Valtakunnallinen amispalaute mitä kerätään opintojen alussa ja valmistumisen jälkeen, kannustetaan opiskelijoita vastaamaan ja vastauksia käsitellään opettajatiimissä, reagoidaan palautteeseen, esim kv-asioista kertominen nousi opiskelijapalautteesta kehityskohteeksi. (7 jo)

Opiskelijoiden mahdollisuus mielenilmaisuihin mainittiin haastatteluissa vain kerran. Siinä kohden eräs haastateltu puolestaan totesi opiskelijoilla olevan porukalla mahdollisuus olla antamatta palautetta, demokratia antaa mahdollisuuden myös siihen. Muita mahdollisia mielenilmauksen tapoja tai syitä niihin ei tässä selvityksessä käytetyssä aineistossa tullut esille, vaikka esimerkiksi opiskelijoiden ulosmarsseista raportoidaan mediassa aika ajoin.

Monet opettajat kertoivat yrittävänsä kannustaa opiskelijoita seuraamaan yhteiskunnallista keskustelua monipuolisesti eri kanavista ja pohtimaan, voisivatko he lähteä vaikuttamaan ja mihin asioihin. Opiskelijoiden motivointi seuraamaan ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua ja käyttämään tarjolla olevia vaikuttamiskanavia, ovat tietoisesti toteutettuina esimerkkejä demokratiakasvatuksesta, joka voi laajeta sisällöllisestä opettamisesta toiminnaksi.

Eräs haastateltu kuvasi demokratian opetuksen konkretisoituvan siinä, kun opiskelijat ovat ryhmänä ja heiltä voi kysyä, mitä mieltä he ovat, miten jokin asia pitäisi tehdä. Hänen mukaansa ryhmät ovat kuitenkin usein isoja ja hajoavat ensimmäisen vuoden teoriapainotteisten jaksojen jälkeen. Hän totesi yleisenä periaatteena ammattiopinnoissa olevan nykypäivän pyrkimys yksilöllisiin polkuihin. Tämä tarkoittaa opiskelijan lähtevän jo varhain etenemään yksilöllisemmin, pois ryhmästä. (3 SA ope dk)

Maininnat opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksista kuntien, maakuntien tai hyvinvointialueiden toimintaan jäivät tutkimusaineistossa vähäisiksi. Opiskelijoiden edustaja on kunnan tai hyvinvointialueen nuorisovaltuustossa osassa tutkimukseen osallistuneita oppilaitoksia, osassa niihin liittyvissä ohjausryhmissä on oppilaitoksen henkilöstön edustaja. Asiakirja-aineistossa mukana olevassa hallintosäännössä opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksista mainittiin lakisääteiset opiskelijakunnat (*Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531*) kuin myös *Kuntalaissa* (2015/410) määritelty kuntalaisen ja palvelunkäyttäjän aloiteoikeus. Jälkimmäinen tuli esille erityisesti sitä kautta, että kyseisen oppilaitoksen toiminta oli kuntayhtymäpohjaista. Haastatteluissa aloitteet mainittiin koko aineistossa vain kerran, seuraavassa haastateltu oli pohtimassa yhteisten tutkinnon osien opetuksen yhteyttä ympäröivään kuntaan, maakuntaan ja alueeseen:

No, toki kuntalaisaloite, liittykö se tähän kuitenkin, siinä voisi olla joku rakonen, mutta mikä se voisi olla? Mutta tässä [se aloite] on kuitenkin semmoinen selkeä opetuksellinen asia meillä, mutta millä tavalla se olisi, mitä se olisi, en tiedä. (6 YTO)

Vuoden 2024 terveyden edistämisen vertailutietojen (TEA-viisari) mukaan ammatillisten oppilaitosten toimipisteissä opiskelijat osallistuivat yleisimmin (93–79 %)

yhteisöllisyyttä ja ryhmäyttämistä koskevien toimintatapojen suunnitteluun ja kehittämiseen sekä opiskelijoiden hyvinvointia koskevien kysely- tai muiden yhteenvetotietojen käsittelyyn. Järjestyssääntöjen ja kurinpitoa koskevien suunnitelmien käsittelyyn opiskelijat osallistuivat 63 prosentissa, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatimiseen ja käsittelyyn 55 prosentissa sekä tutkinnon toteutussuunnitelmilla käsittelyyn 43 prosentissa toimipisteistä. Kyseiset tiedot oppilaitoksilta kerää Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (Ks. Wiss ym. 2025; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL, ei julkaisuvuotta; Opetushallitus 2025.)

Kun edellä mainitun TEA-viisarin tuloksista huomioidaan, että kaikille opiskelijoille suunnattuja avoimia keskustelutilaisuuksia tarjosi noin puolet toimipisteistä, kun taas erilaisissa työryhmissä ja päättävissä elimissä opiskelijoiden edustus oli noin 80 % toimipaikoista, tullaan aika lähelle samaa kuvaa opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksien painottumisesta edustuksellisuuteen, mitä saatiin myös tämän käsillä olevan selvityksen haastattelujen perusteella. Tämän selvityksen haastatteluissa opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksien kuvaukset liittyivät hyvin paljon hyvinvointiryhmien työskentelyyn ja opiskelijakuntien toimintaan. Edustuksellisten vaikuttamismuotojen painottumiseen kouluissa ja oppilaitoksissa ovat viitanneet myös aiemmat tutkimukset (ks. myös Gretschel ym. 2023; Jauhola ym. 2018). Rautiainen (2022, 17–18) kuvaa tilannetta osuvasti ”kouludemokratian kapeutena”. Aiemmin mainittu opiskelijarajat toiminta toimii nähtävästi hyvänä vastalääkkeenä kyseisenlaiselle kapeudelle, mikäli opiskelijatkin kokevat sen yhdenvertaisena ja vaikuttavana.

Haastatteluissa kysyttiin, miten opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksia tarvitsisi kenties kehittää heidän oppilaitoksessaan. Ehdotukset olivat monipuolisia, ne koskivat jokaisen mahdollisuutta vaikuttaa, edustuksellista toimintaa, kumppaakin tai kaikille suunnattujen ja edustuksellisten vaikutusmahdollisuuksien silloitusta. Seuraavassa esimerkit ”kaikille suunnattuun” ja ”edustukselliseen” vaikuttamiseen liittyvistä kehittämisehdotuksista:

Ehkä voisi olla enemmän sellaisia, että joku henkilökunnasta tekee aloitteen ja kysyy että miten opiskelijat haluavat, että joku asia tehdään. Lähetetään sellainen, että kysytään kaikilta opiskelijoilta. Ehkä sellaista voisi olla enemmän. (12 SA ope dk)

Opiskelijoita voisi enemmän olla mukana, vaikka ihan johtoryhmien kokouksissa. (2 HK ope dk)

Oppilaitostason asiakirjoista opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet mainittiin osassa oppilaitoksilta luettavaksi saatuja tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia ja stra-

tegioita. Erään oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman mukaan tavoitteena on, että ”osallisuus ja vaikutuskanavat ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa”. Yhden oppilaitoksen strategiassa tavoitteeksi on asetettu opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksien matalakynnyksisyys ja eräässä toisessa, että jokainen opiskelija saisi äänensä kuuluviin.

OPISKELIJOIDEN, HENKILÖSTÖN JA YHTEISKUNNAN MOTIVOINTI DEMOKRATIAN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMISEN EDISTÄMISEEN

Ajatus siitä, että opettajat tietoisesti innostaisivat opiskelijoita, henkilökuntaa tai yhteiskunnan muita toimijoita edistämään demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyen asioiden toteutumista, on olennainen osa YK:n ihmisoikeusjulistuksen mukaista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Kyselyyn vastanneista 76 % arvioi motivoivansa opiskelijoita toimimaan demokraattisesti ja edistämään ihmisoikeuksia. Kyseinen vastausten henki on tulkittava positiivisena; demokratian ja ihmisoikeuksien edistäminen opiskelijoita toimimaan motivoimalla on mielletty omaksi tehtäväksi. Yksi haastatelluista opettajista toivoo oppilaitosten vievän ”opiskelijoidensa kautta työmaailmaan tietoa siitä, ettei ihmisyyys ja hyvyys työntekijänä ole ulkonäköön tai suomen kielen taitotasoon liittyviä asioita”. Ja että ”hyvässä työntekijyydessä tärkeää on, miten ihminen käyttäytyy ja ottaa muut huomioon”. (1 SA ope iok)

Yllä opettajan esittämä ajatus siitä, että yhteiskunta muuttuisi opiskelijoiden mukana, on selvityksen aineistossa harvinainen. Oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvä toiminta oppilaitoksen ulkopuolelle suuntautuen on vähäistä. Viimeaikaisten lakiin tehtyjen tarkennusten jälkeen yhdenvertaisuuslaissa sanotaan:

Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava, miten sen toiminta vaikuttaa eri väestöryhmiin ja miten yhdenvertaisuus muutoin toteutuu sen toiminnassa, ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. (Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325).

Osana tätä selvitystä varten luetuissa oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa ja strategioissa pyrkimyksenä oli kuitenkin edelleen tarkastella ja kehittää yhdenvertaisuutta lähinnä oppilaitosyhteisön sisällä. Kyseisissä asiakirjoissa ei myöskään mainittu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, teemaan liittyen mainittiin vain opis-

kelijoiden vaikutusmahdollisuudet. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on kuitenkin kasvatusta, jossa esimerkiksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia tulisi tietoisesti tuoda esille yhtenä demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämisen välineenä. Aiemmassa tutkimuksessa (Gretschel ym. 2023) kävi ilmi, että toisen asteen opiskelijoilla olisi ollut halua toimia rasistiseksi koetun maakunnan kehittämiseksi oppilaitoksen kautta. Asiakirja-aineistoon kuuluneissa oppilaitosten strategioissa oppilaitosten rooli ja mielenkiinto maakunnallisissa asioissa liittyi enemmän maakunnan kilpailukyvyn kehittämiseen kuin esimerkiksi demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseen kyseisellä alueella. Haastatteluissa ei myöskään tullut montaa esimerkkiä siitä, että kunta, maakunta tai hyvinvointialue olisi selvittänyt opiskelijoiden näkemyksiä esimerkiksi kyselyin.

Mitä tulee tiedossa oleviin esimerkkeihin oppilaitosten suuntautumisesta oppilaitosten ulkopuolelle liittyen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen tämän selvityksen aineiston ulkopuolelta, Opetushallituksen sivustolla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvänä käytänteenä esitellään Nuorten Suomi ry:n ”Vaikuta!”-teemapäivät, joita on järjestetty oppilaitoksissa eri puolilla Suomea. Niissä kuntien, maakuntien ja hyvinvointialueiden päättäjät ja virkamiehet jalkautuvat kysymään opiskelijoiden näkökulmia valmistelussa oleviin asioihin (Opetushallitus, ei julkaisuvuotta).¹¹

Haastatteluissa oli mainintoja siitä, kuinka henkilöstön tai johdon edustajia on esimerkiksi maakunnan kehittämiseen liittyvissä ryhmissä tai esimerkiksi kaupungin romanityöryhmässä. Syntyneet toimenpiteet eivät kuitenkaan suoranaisesti juurikaan tavoittaneet asetettua tavoitetta, että opiskelijat olisivat ottaneet asiassa selkeää toimijuutta tai vaikuttajan asemaa toimenpiteistä päätettäessä tai niitä toteutettaessa. Opetuksen sisältöön demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta kyseisillä yhteistyökuvioilla on kuitenkin voinut olla vaikutusta.

MILLAISTA TUKEA AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA TARVITAAN DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSEEN LIITTYEN?

Aloitimme julkaisun mainitsemalla, että vain 4 % oppilaitosten henkilöstöstä on toteuttamamme kyselyn perusteella sitä mieltä, ettei demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus

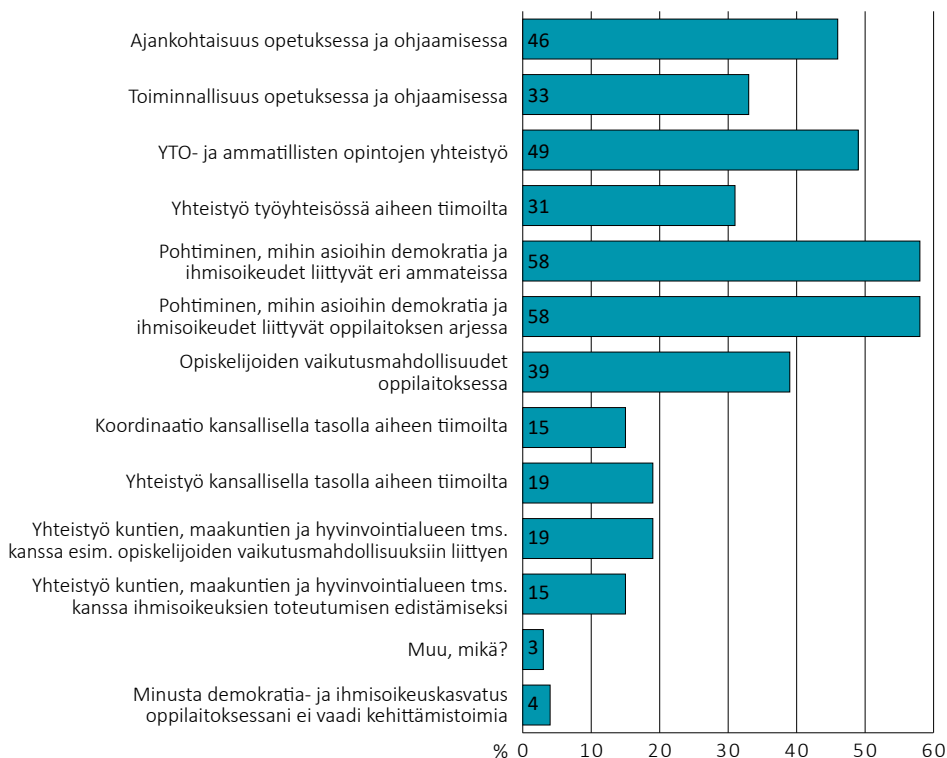
11 Opetushallituksen nettisivusto: [Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa](#).

heidän oppilaitoksessaan vaadi kehittämistä. Arviot siitä, kuinka oppilaitoksessa tulisi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta lisätä tai kehittää esitellään kuviossa 3. Kyselyaineiston perusteella on tulkittavissa, että henkilöstö ja johto kaipaavat konkreettisia esimerkkejä demokratiasta ja ihmisoikeuksista käytännössä: yli puolet toivoo pohtimista siitä, miten ne linkittyvät oppilaitoksen arkeen tai eri ammatteihin ja noin puolet YTO- ja ammatillisten opintojen yhteistyön vahvistamista. Tämä heijastaa haastatteluista esiin nousseisiin tarpeisiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttämisestä vahvemmin ammattialojen ja työpaikoilta hankittavan osaamisen kontekstiin. Lähes puolet näkee kehitystarpeita myös opetuksen ja ohjauksen ajankohtaisuuteen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvissä asioissa.

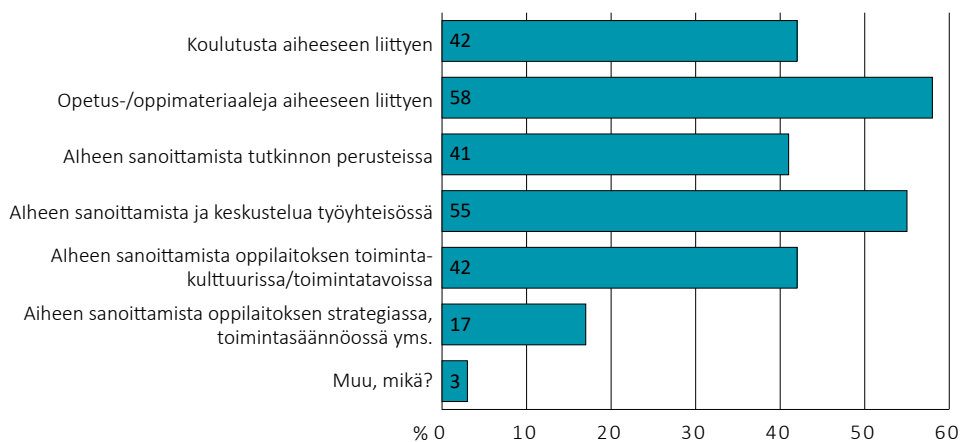
Erot alojen välillä ovat suuntaa antavia, ja pienellä kyselytannalla kyse on muutamista vastaajista. Pieni ero nousi esiin alojen välillä liittyen toiveeseen lisätä opetuksen toiminnallisuutta, jota hius- ja kauneudenhoitoalaa edustavista vastaajista toivoi hieman yli puolet, 52 %. Sähkö- ja automaatioalan edustajista vaihtoehdon valitsi vain 14 %, eron ollessa noin kymmenkunta vastaajaa. Pohtimiseen ”mihin asioihin demokratia ja ihmisoikeudet liittyvät eri ammateissa” ja ”mihin asioihin demokratia ja ihmisoikeudet liittyvät oppilaitoksen arjessa”, hius- ja kauneudenhoitoalan vastaajista suurempi osa (67 %) toivoi sähkö- ja automaatioalan vastaajia (52 %) useammin enemmän tai lisää tukea.

Tuen tarpeina kyselyyn vastaajat ilmaisivat runsaasti lähes kaikkea kyselylomakkeessa ehdotettua (kuvio 4). Yli puolet kaipasi opetus- ja oppimateriaaleja ja aiheen sanoittamista työyhteisössä. Lähes puolet kaipasi koulutusta samoin kuin aiheen lisäsanoittamista oppilaitoksen toimintakulttuuriin ja toimintatapoihin liittyen samoin kuin tutkintojen perusteissa. Kun toisaalla kyselyssä kysyttiin, miltä ulkopuolisilta tahoilta oppilaitoksissa toivotaan tukea, korostuivat opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen roolit. Ammatillisen opettajankoulutuksen ja esimerkiksi kansalaisjärjestöjen tai tutkimustahojen rooli jäi vähemmälle huomiolle.

Alojen väliset erot tuen tarpeissa painoutuivat hius- ja kauneudenhoitoalan vastaajien toiveisiin koulutuksesta, opetus- ja oppimateriaaleista, sekä aiheen sanoittamisesta ja keskustelusta työyhteisössä. Hius- ja kauneudenhoitoalalta hieman yli puolet ja sähkö- ja automaatioalalta noin kolmannes kaipasi lisää koulutusta. Opetus- ja oppimateriaaleja toivoi 70 % hius- ja kauneudenhoitoalan vastaajista, sähkö- ja automaatioalan vastaajista puolestaan 48 %. Aiheen sanoittamista ja keskustelua työyhteisössä toivoi 64 % hius- ja kauneudenhoitoalan ja 42 % sähkö- ja automaatioalan vastaajista, ero alojen välillä oli siis noin 20 %.

Kuvio 3. Kyselyyn vastanneiden arvio siitä, mitä seuraavista heidän oppilaitoksessaan tulisi lisätä tai muuten kehittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Vastaajilla oli mahdollisuus valita useampia vaihtoehtoja.

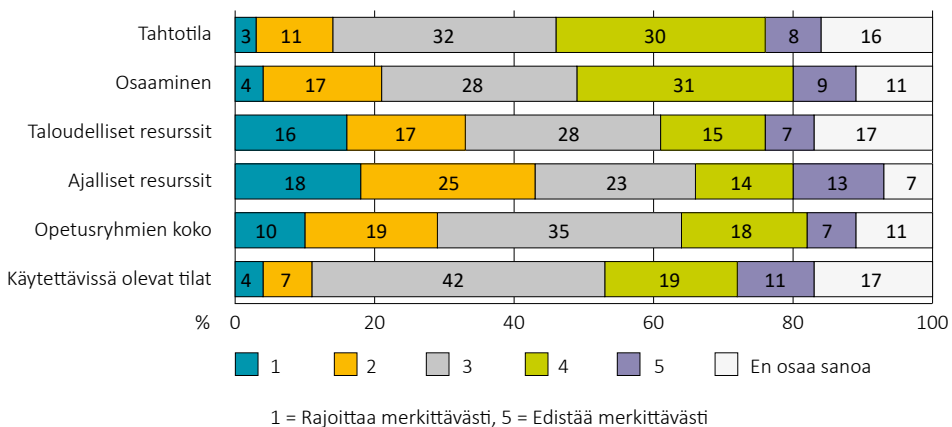

Kuvio 4. Vastaajien kokemat tuen tarpeet, kun kysyttiin, millaista tukea he kaipaavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen. Vastaajalla oli mahdollisuus valita useampia vaihtoehtoja. Vastaajat valitsivat keskimäärin 2–3 vaihtoehtoa.

Kyselyyn vastanneilta kysyttiin myös, näyttäytyykö oppilaitostasolla seuraavat asiat rajoittavina vai edistävinä tekijöinä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle: tahtotila, osaaminen, taloudelliset ja ajalliset resurssit, opetusryhmien koko ja käytettävissä olevat tilat (kuvio 5). Eniten rajoittavina, kun huomioidaan ”rajoittaa merkittävästi” tai ”lähes merkittävästi” -vastanneet olivat: taloudelliset ja ajalliset resurssit ja opetusryhmien koko. Eniten edistävinä tekijöinä vastanneet näkivät tahtotilan, osaamisen ja käytettävissä olevat tilat.

Alojen väliset erot olivat melko pieniä. Sähkö- ja automaatioalan henkilöstöstä useampi vastaaja ilmoitti ajallisten resurssien ja opetusryhmien koon rajoittavina tekijöinä hiusalan vastaajiin verrattuna. Samankaltainen huomio nousi esiin myös haastatteluissa. Sähkö- ja automaatioalan kyselyvastaajista 49 % piti ajallisia resursseja merkittävästi tai lähes merkittävästi rajoittavina tekijöinä, hiusalan vastaajien osalta luku oli 38 %. Sähkö- ja automaatioalan vastaajista 34 % ja hius- ja kauneudenhoitoalan vastaajista 21 % ilmoitti opetusryhmien koon olevan rajoittava tekijä.

Edistävien tekijöiden näkökulmasta hius- ja kauneudenhoitoalan henkilöstö vastasi useammin tahtotilan olevan merkittävästi tai lähes merkittävästi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta edistävä tekijä (47 %) sähkö- ja automaatioalan henkilöstöön verrattuna (31 %). Käytettävissä olevien tilojen suhteen hius- ja kauneudenhoitoalan vastaajista 38 % ja sähkö- ja automaatioalan vastaajista 26 % ilmoitti niiden olevan edistävä tekijä. On toki huomioitava, että pienen otannan vuoksi kyse on muutamien vastaajien erosta.

Kuvio 5. Mikä edistää tai rajoittaa mielestäsi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamista oppilaitoksessasi?

Johtopäätökset ja suositukset ammattillisen koulutuksen tarjoaman demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on kokonaisuus, johon kuuluvat muun muassa vaikutusmahdollisuudet, osallisuus, yhdenvertaisuus, yhteisöllisyys ja kestävä kehitys, joiden edistämiseen suomalaisessa ammatillisessa koulutuksessa on jo tämänkin selvityksen perusteella jo enenevässä määrin totuttu. Se on myös laajempi kuin edelliset yhteensä. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajaksi ryhtyminen on kuin aukaisisi uuden sivun. On rakennettava kokonaiskuvaa sen sijaan, että edellä lueteltuja vahvistetaan vain omina toimintalinjoinaan. Toimintalinjojen asettaminen osaksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehystä voi helpottaa kaikkien edellä mainittujen toimintojen suuntaamista sekä ruokkia niiden kehittymistä. Tällä hetkellä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus tai siihen liitettävissä olevat teemat mainitaan esimerkiksi oppilaitosten strategioissa ja suunnitelmissa hyvin satunnaisesti.

Oppilaitokset toteuttavat monia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä toimia tuomatta esille niiden olevan osa demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämistä ja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Näin toimien se, mitä demokratia ja ihmisoikeudet ovat, ja mitä niiden edistäminen tarkoittaa, jää etäiseksi niin opiskelijoille kuin henkilöstöllekin. Esimerkiksi HOKS-keskusteluilla vaikuttaisi haastattelujen perusteella olevan demokraattinen luonne. Yhteisöllinen opiskeluhuolto edistää omissa toimissaan hyviä vertaissuhteita, keskinäistä arvostusta sekä vaikutusmahdollisuuksia. Oppilaitosten hankintaohjeissa tuodaan esille vastuulliset tuotantoketjut. Se, ettei näitä sanoiteta demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistäväksi toiminnaksi tai selkeästi osaksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, kuvattiin tässä selvityksessä termillä ”arvokuilu”. Käyttämällä tässä arvoihin viittaavaa termiä haluttiin huomiota sille, että yleisesti ottaen tutkinnon perusteissa demokratia ja ihmisoikeudet mainitaan toiminnan arvona. Esimerkiksi koulutuksen järjestäjien laatimiin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin ja strategioihin kaivataan sanoittamista, miten kyseisen arvopohjan jalkauttamista

voidaan eri tavoin edistää. Lisäksi kävi ilmi, että resurssien näkökulmasta on tärkeää turvata oppilaitoksille ajalliset resurssit kyseisentyypisen tiedostavan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatustoiminnan toteuttamiseen.

Tämän selvityksen puitteissa tehdyn asiakirjaluennan perusteella tutkintojen perusteet, lakipohja ja oppilaitosten asiakirjat mainitsevat harvakseltaan termit ”demokratia” ja ”ihmisoikeudet” käsitellen kuitenkin niihin kuuluvia sisältöjä, eikä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tavoitteista, sisällöistä tai sitä tukevista toimintatavoista muodostu kokonaiskuva, toisin sanoen **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimintakehystä**, joka olisi avuksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisessa ammatillisissa oppilaitoksissa.

Haastattelu- ja kyselyaineiston mukaan ammatillisen koulutuksen kentältä puuttuu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjeistusta ja opetusmateriaaleja. Niiden kehittäminen on haasteellista, sillä niissä on tarvetta huomioida alojen ja ammattikäytänteiden ja -tilanteiden erilaisuutta. Toisaalta esimerkiksi niinkin sensitiiviseen teemaan kuin lähisuhdeväkivaltaan liittyviä toimintamalleja on pystytty sosiaali- ja terveystalvueluissa kehittämään monialaisen tiedonmuodostus- ja oppimisprosessin avulla (ks. Mönkkönen ym. 2022). Vastaaventyypiset prosessit avaisivat samalla mahdollisuuden jäsentää tässä selvityksessä peräänkuulutettua demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimintakehystä ammatilliseen koulutukseen.

Haastattelujen ja kyselyn perusteella oppilaitoksiin kaivattiin keskusteluja siitä, miten demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät asiat ja kehittämistarpeet näkyvät arjessa. Kokonaiskuvan puuttuessa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus näyttäytyi selvityksen aineistoissa aika ajoin pelkkänä yhdenvertaisuuden tai kestävän kehityksen edistämisenä. Kokonaiskuvan puuttuminen vaikeuttaa niin käytännön toimia kuin myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytäntöön johtamista.

Ammatillisen koulutuksen henkilöstön koulutustaustassa yhteistä ovat opettajan pedagogiset opinnot. Haastattelujen ja kyselyn perusteella nämä opinnot eivät ole tarjonneet riittävästi tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajana toimimiselle. Tämä asettaa haasteen ammatillisten opettajakorkeakoulujen opetussuunnitelmien ja toimintakulttuurin kehittämiselle tavalla, joka tekee niiden tarjoamasta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen koulutuksesta näkyvää ja vaikuttavaa. Kyselyyn vastanneet, joiden opettajan pedagogisten opintojen suorittamisesta oli korkeintaan kymmenen vuotta, kokivat saamansa demokratia- ja ihmisoikeuskoulutuksen pedagogisissa opinnoissa riittävämpänä kuin yli kymmenen vuotta sitten suorittaneet. Positiivista oli, että ylipäättään demokratia- ja ihmisoikeuskoulutusta saaneilla oli myönteinen kokemus

koulutuksen vaikutuksesta omiin tietoihin ja taitoihin demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajana.

Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuskasvatusjulistuksen sanomaa soveltaen voidaan sanoa, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältää sisällöllisten elementtien lisäksi vaateita opetusympäristön omille ominaisuuksille, kuten opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksille. Lisäksi mukana on vaatimus edistää demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumista niin oppilaitostasolla kuin myös yhteiskunnassa laajemmin. Oppilaitoksilla ja myös esimerkiksi niitä ympäröivillä kunnilla, maakunnilla ja hyvinvointialueilla lienee vielä paljon löytymättömiä demokratiaa ja ihmisoikeuksista edistävän yhteistoiminnan voimavaroja, jotka paljastuvat, kun demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimintakehys saadaan omaksuttavampaan muotoon ja keskustelujen alaiseksi. Keskustelijoiksi ja toimijoiksi tarvitaan henkilökunnan lisäksi erityisesti opiskelijat.

Haastatellut ja kyselyyn vastanneet ilmaisivat runsaasti tuen tarvetta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Tärkeimpinä mainittiin tarve oppilaitosten sisäisille keskusteluille ja teemaan liittyvien oppimateriaalien puute. Tuen tarpeet olivat selvityksen perusteella niin moninaiset, että ne voi tiivistää lausahdukseksi, että lähes kaikenlaiselle tuelle on tarvetta ja toisaalta näyttää siltä, että sitä ollaan myös valmiita ottamaan vastaan.

SUOSITUKSET

Tämän selvityksen tulosten perusteella tiivistämme kansalliset suositukset sekä suositukset oppilaitoksille.

1. Luodaan ammatilliseen koulutukseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen systemaattinen toimintamalli.

Ammatillisen koulutuksen tarpeisiin tulisi tarjota asiakirja, jossa ohjeistetaan, miten demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistävän demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamisen hankkiminen voidaan oppilaitoksissa ja työpaikoilla toteuttaa systemaattisesti. Nykyisin toteutetut vaikutusmahdollisuuksien, osallisuuden, yhdenvertaisuuden, yhteisöllisyyden ja kestävä kehityksen edistämistoimet olisi järkevää sijoittaa osaksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimintakehystä.

Kansallisen tason koordinoiman ja tukeman asiakirjan tuottaminen olisi hedelmällisintä tuottaa verkostomaisesti siten, että siinä hyödynnetään myös koulutuksen järjestäjien, opettajankoulutuslaitosten, tutkijoiden ja opiskelijoiden tietotaito sekä olemassa olevat hyvät käytänteet.

2. Tuetaan oppilaitoshenkilöstöä tarjoamalla ammatilliseen koulutukseen sopivaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen oppi- ja opetusmateriaalia. Luodaan myös räätälöityjä lisä- ja täydennyskoulutusmahdollisuuksia.

Opetus- ja ohjaushenkilöstön toimintaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajina tulisi nykyistä enemmän tukea ammatilliseen koulutukseen sopivalla oppi- ja opetusmateriaalitarjonnalla sekä räätälöidyillä mahdollisuuksilla lisä- ja täydennyskoulutuksiin.

3. Sanoitetaan selkeämmin ammatilliseen koulutukseen liittyvissä asiakirjoissa demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät asiat ja prosessit osana demokratian ja ihmisoikeuksien edistämistä.

Demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät asiat ja prosessit tulisi erilaisissa asiakirjoissa, kuten tutkinnon perusteissa ja erilaisissa koulutuksen järjestäjätason suunnitelmissa ja strategioissa sanoittaa selkeämmin osaksi demokratian ja ihmisoikeuksien edistämistä. Tällöin demokratian ja ihmisoikeuksien termit, toimijuuden mahdollisuudet niiden edistämiseksi sekä niihin liittyvät tavoitteet tulisivat kauttaaltaan tutummiksi ammatillisen koulutuksen kontekstissa.

4. Lisätään oppilaitosyhteisöissä keskustelua demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta.

Oppilaitoksissa tulisi olla enemmän keskustelua demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvistä teemoista niin henkilöstön, opiskelijoiden kuin myös koko yhteisön kesken.

5. Lisätään oppilaitosten strategisessa ajattelussa ja toiminnassa oppilaitosyhteisön ulkopuolelle suuntautuvia demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyviä toimia.

Oppilaitosten tulisi suunnata demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen sekä demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseen liittyviä toimia oppilaitosten sisäisen kehittämistoiminnan lisäksi ympäröivään yhteiskuntaan ja globaalisti.

Lähteet

- Aaltonen, Mikko (2025) Helsingin työmaalla paljastui laaja hyväksikäyttö – Arto kertoo tarinansa. *Helsingin Sanomat* 27.3.2025. <https://www.hs.fi/alueet/art-2000011047853.html> (Viitattu 9.5.2024.)
- Council of Europe (2024) *Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Guidance document for vocational education and training.* <https://rm.coe.int/prems-056824-gbr-2511-contextualising-competences-for-democratic-cultu/1680b19f84> (Viitattu 15.7.2025.)
- Euroopan neuvosto (2010) *Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskeva peruskirja.* Hyväksytty Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksen CM/Rec(2010)7 yhteydessä. <https://rm.coe.int/16804884cc> (Viitattu 9.5.2025.)
- Euroopan unioni (2016) Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuojasetus). 27.4.2026. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> (Viitattu 20.5.2025.)
- Gretschel, Anu (2002) *Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin.* Studies in Sport, Physical Education and Health 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1286-8>
- Gretschel, Anu & Rautiainen, Matti & Vanhanen-Nuutinen, Liisa & Tarvainen, Kai (2023) *Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus Suomessa. Tilannekuva ja suositukset 2023.* Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:24. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-329-6>
- Jauhola, Laura & Kortelainen, Jeremias (2018) *Osallisena opinnoissa. Tutkimus oppijoiden osallisuuden vahvistamisesta ammatillisessa koulutuksessa.* Raportit ja selvitykset 2018:7. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/osallisena-opinnoissa.pdf> (Viitattu 10.5.2025.)
- Jauhola, Laura & Siltala, Jenna & Nieminen, Kati (2022) *”Että puututtaisiin konkreettisesti”: Seurantaselvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin.* Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2022:10. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-482-4>
- Juvonen, Sara (2024) Yhteiskunnallisesti sensitiivinen opettajuus. Teoksessa Sonja

- Kosunen, Sara Juvonen, Heidi Huilla & Marja Peltola *Koulu ja eriarvoisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 208–223.
- Kasa, Tuija (2025a) *Unveiling Injustices. Revisiting Human Rights Education's Legal, Political and Moral Ideals in a Nonideal World. Dissertationes Universitatis Helsingiensis 5/2025*. Helsinki: University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-84-0451-4>
- Kasa, Tuija (2025b) *Ihmisoikeuskasvatuksen puute on uhka demokratialle ja oikeusvaltiolle – Suomi ei ole mallimaa*. Helsingin yliopiston verkkosivut 9.1.2025. Ajankohtaista. Uutiset ja tiedotteet. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/koulutus-ja-oppiminen/ihmisoikeuskasvatuksen-puute-uhka-demokratialle-ja-oikeusvaltiolle-suomi-ei-ole-mallimaa> (Viitattu 31.5.2025.)
- Keski-Petäjä, Miina & Witting, Mika (2018) *Alle viidennes opiskelijoista opinnoissa joissa tasaisesti naisia ja miehiä – koulutusalojen eriytyminen jatkuu*. Tilastokeskus. Tietotrendit. Artikkelit 2018. Helsinki: Tilastokeskus. <https://stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/alle-viidennes-opiskelijoista-opinnoissa-joissa-tasaisesti-naisia-ja-miehia-koulutusalojen-eriytyminen-jatkuu> (Viitattu 18.6.2025.)
- Kuntalaki 2015/410*. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2015/410> (Viitattu 8.5.2025.)
- Lahtinen, Jenni (toim.) (2019) ”*Mikä ois mun juttu*” – nuorten koulutusvalinnat sosialisaatiomaisemien kehyksissä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531*. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2017/531> (Viitattu 8.5.2025.)
- Männistö, Pertti (2020) *The State of Democracy Education in Finnish Primary School-Education*. JYU Dissertations 307. University of Jyväskylä. Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8359-8>
- Mönkkönen, Kaarina & Hyvärinen, Marja-Leena & Kekoni, Taru & Jaakkola, Jenni & Tiilikainen, Elisa (2022) Moniammatillinen tiedonmuodostus - neuvottelua välitilassa. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 30 (3), 232–250. <https://doi.org/10.30668/janus.115200>
- Oikeusministeriö (2024a) *Neljä kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma – Taustamuistio kuulemistilaisuuteen 7.11.2024*. Helsinki: Oikeusministeriö. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/72a0b70b-337b-4898-9a58-b0e051c072ac/c6ec3427-7442-4f98-b98e-e88129d98687/MUISTIO_20241114111800.PDF (Viitattu 8.5.2025.)

- Oikeusministeriö (2024b) *Neljäs kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma. Ohjelman esittely kuulemistilaisuudessa 7.11.2024*. Helsinki: Oikeusministeriö. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/72a0b70b-337b-4898-9a58-b0e051c072ac/0480a30e-21d8-40ad-b2eb-d0e5fbf18c29/MUISTIO_20241107111847.PDF (Viitattu 8.5.2025.)
- Oikeusministeriö (2025) *Kansallinen ohjelma demokratian ja osallistumisen edistämiseksi: Valtioneuvoston periaatepäättös*. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2025:12. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-337-7>
- Opetushallitus (2025) *Osallisuus vahvistunut toisen asteen opiskelijoilla*. Uutinen 8.5.2025. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/uutiset/2025/osallisuus-vahvistunut-toisen-asteen-opiskelijoilla> (Viitattu 10.5.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Demokratia, ihmisoikeudet ja osallisuus*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/opettajille/demokratia-ihmisoikeudet-ja-osallisuus> (Viitattu 11.5.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Hius- ja kauneudenhoitoalan perustutkinto, tutkinnon perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/9469577> (Viitattu 30.4.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Kestävän kehityksen keskeiset käsitteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kestavan-kehityksen-keskeiset-kasitteet> (Viitattu 30.4.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/kokonaisuus-demokratia-ja-ihmisoikeuskasvatuksen-hyvista-kaytanteista> (Viitattu 30.5.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Opetushallituksen strategia 2024–2027*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/oph-strategia-Fl.pdf> (Viitattu 25.5.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Sähkö- ja automaatioalan perustutkinto, tutkinnon perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/9100000> (Viitattu 30.4.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu ammatillisessa koulutuksessa ja lukiokoulutuksessa – seurantakyselyn yhteenve-to*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/toiminnallinen-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu> (Viitattu 25.5.2025.)
- Opetushallitus (Ei julkaisuvuotta) *Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen*. Helsinki: Ope-

- tushallitus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/yhteiskunta-ja-tyoelama-osaaminen> (Viitattu 30.4.2025.)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2019) *Opetus- ja kulttuuriministeriön strategia 2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:12. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-628-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2024) *Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma (VANUPO) 2024–2027*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2024:2. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-942-4>
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013/1287*. <http://data.finlex.fi/eli/sd/2013/1287/ajantasa/2023-01-19/fin> (Viitattu 8.5.2025.)
- Rautiainen, Matti (2022) Koulun ja demokratian kompleksinen suhde Suomessa. Teoksessa Matti Rautiainen & Mikko Hiljanen & Pertti Männistö (toim.) *Lupaus paremmasta. Demokratia ja koulu Suomessa*. Helsinki: Into Kustannus, 7–29.
- Suhonen, Riikka & Cantell, Hannele & Rajala, Antti & Kallioniemi, Arto (2023) Opettajien näkemyksiä globaalien aiheiden käsittelystä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa Suomessa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 24 (4), 46–63. <https://doi.org/10.54329/akakk.125877>
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus (2025) *Sukupuolen moninaisuuden sanasto*. Alkuteos Sateenkaarisanasto, ei julkaisuvuotta. Seta ry. Päivitetty 2025. Helsinki: Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/> (Viitattu 29.5.2025).
- Suomen kestävän kehityksen toimikunta (Ei julkaisuvuotta) *Kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030> (Viitattu 30.4.2025.)
- Söderek, Christine & Taipale, Kati & Vartiainen, Mia & Vetoniemi, Jukka & Väänänen, Tanja (2025) *Selvitys yhteisöllisen opiskeluhoollon nykytilasta*. Raportit ja selvitykset 2025:6. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Selvitys_yhteisollisen_opiskeluhoollon_nykytilasta_0.pdf (Viitattu 23.5.2025.)
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2019.pdf (Viitattu 20.5.2025)
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauspäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja

- 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf (Viitattu 20.5.2025)
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL (Ei julkaisuvuotta) *Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet: Koko maa 2024*. TEA-viisari. Tulokset. Ammatillinen koulutus. Osallisuus. Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL. <https://teaviisari.fi/teaviisari/fi/tulokset?view=AmmOPPOsaD&y=2024&y=2022&y=2020&y=2018&y=2016&y=2014&y=2012&r=KOKOMAA&chartType=pointer&cmp=r> (Viitattu 10.5.2025.)
- Teräsaho, Mia & Tanhua, Inkeri & Rantanen, Emmi (2023) *Tasa-arvon edistäminen työpaikoilla – keinoja sukupuolen mukaisen segregaatian purkamiseen*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2023:21. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8433-2>
- United Nations (2011) *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*. General Assembly. Resolution 66/137, A/RES/66/137, 19 December 2011. <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/11-united-nations-declaration-human-rights-education-and-training-2011> (Viitattu 6.4.2025.)
- United Nations (2023) *Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Finland*. Committee on the Rights of the Child. 93rd sess. 2023 Geneva. Geneve: United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/4027409?v=pdf> (Viitattu 8.5.2025.)
- Valtioneuvosto (2021) *Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö*. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>
- Valtioneuvosto (2023) *Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Valtioneuvosto (2024) *Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma 2024–2027*. Helsinki: Valtioneuvosto. https://lapsistrategia.fi/wp-content/uploads/2024/10/Toimeenpanosuunnitelma_Orpo.pdf (Viitattu 8.5.2025.)
- Vartiainen, Mia & Jauhola, Laura (2025) *Yhteisöllisen opiskeluhuollon tilannekuva ammatillisessa koulutuksessa*. Raportit ja selvitykset 2025:1. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/yhteisollisen-opiskeluhuollon-tilannekuva-ammattillisessa> (Viitattu 30.6.2025.)
- Wiss, Kirsi & Jahnukainen, Johanna & Saaristo, Vesa & Vartiainen, Mia (2025)

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa 2024. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-512-0>

Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2014/1325> (Viitattu 8.5.2025.)

YLE Ykkösaamu (2024) *Mitä on ihmiskauppa Suomessa vuonna 2024?* Podcast 31.7.2024. YLE Areena. Helsinki: Yleisradio. <https://areena.yle.fi/1-70869115> (Viitattu 9.5.2025.)

Liitteet

LIITE 1 HAASTATTELUKYSYMYKSET

Haastatteluja toteutettiin sekä suomeksi että ruotsiksi. Tässä haastattelukysymykset ovat suomeksi. Yhteisiä tutkinnon osia (YTO) opettavien haastatteluissa käsiteltiin demokratiakasvatus- tai ihmisoikeuskasvatuskysymyksiä tai kumpaakin niistä osittain. Haastattelurunkojen kysymysten lisäksi osalta haastatelluista kysyttiin erilaisin sanamuodoin myös sitä, tunnistavatko he alallaan ihmiskaupan ja harmaan talouden tyyppisiä ongelmia ja miten näitä teemoja käsitellään opetuksessa. Haastattelut olivat puolistrukturoituja.

DEMOKRATIAKASVATUKSKYSYMYKSET

1. Millaisessa työssä olet oppilaitoksessa?
2. Millä tavoin demokratia ja demokratiakasvatus on ollut esillä omissa opinnoissasi?
3. Opetus ja ohjaus demokratian ja demokratiakasvatuksen kannalta: Millaisia sisältöjä tai toimintatapoja liittyy seuraaviin?
 - a) Henkilökohtainen osaamisen kehittymisen suunnitelma (HOKS)
 - b) Yhteiset opinnot
 - c) Ammatilliset opinnot
 - d) Yhteisöllinen opiskeluhoito sekä yleensä oppilaitoksen yhteinen kehittäminen
 - e) Jokin muu (mitä ja miten)
4. Oletko tyytyväinen, miten oppilaitoksessani (tilat, käytännöt, johto, henkilökunta, opiskelijat) huomioidaan demokratia ja opiskelijoiden mahdollisuus vaikuttaa?
 - a) Olen tyytyväinen: perustelut.
 - b) En ole tyytyväinen: perustelut.
 - c) Miten kehittäisit?
5. Minkälaiseksi näet oman roolisi demokratiakasvattajana ja demokratiakasvatuksen edistäjänä? Pystytkö toimimaan asiassa haluamallasi tavalla, kuvaile millaisella tavalla ja miksi kyllä tai miksi ei. Miten kehittäisit?

6. Pyritäänkö oppilaitoksessasi seuraaviin (kyllä, miten/ei, miksi ei/miten kehittäisit?)

Tietoisuuden lisääminen oppilaitoksen päätöksenteosta

Tietoisuuden lisääminen kunnan/maakunnan/hyvinvointialueen päätöksenteosta

Tietoisuuden lisääminen kansallisen tason päätöksenteosta

Tietoisuuden lisääminen ammattiyhdistystoiminnasta

Tietoisuuden lisääminen puolue toiminnasta

Tietoisuuden lisääminen nuorisovaltuustotoiminnasta

Yhteistyö nuorisovaltuuston kanssa

Yhteistyö kaupungin päättäjien kanssa

Mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan kaupunkitasolla

Mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan kansallisella tasolla

Mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan eurooppalaisella tasolla

Mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan globaalilla tasolla

Jokin muu, mikä?

7. Millä tavoin demokratiakasvatus teidän oppilaitoksessanne liittyy kestävän kehityksen edistämiseen?

8. Tuleeko mieleesi esimerkkejä, millä tavoin opiskelijat voivat tämänhetkisiin opintoihin pohjautuen elämässään, tulevassa työssään ja ammatissaan edistää demokratiaa? Kerro, jos mahdollista, alakohtaisia esimerkkejä.

9. Tuleeko sinulle mieleesi asioita, joihin kaikki opiskelijat olisivat voineet vaikuttaa? (Miten kyseiset vaikuttamisen mahdollisuudet oli organisoitu?)

10. Oletko tyytyväinen opiskelijoiden mahdollisuuksiin vaikuttaa?

a) Olen tyytyväinen: perustelut.

b) En ole tyytyväinen: perustelut.

c) Miten kehittäisi?

11. Miten tärkeänä pidät, että ammatillisessa koulutuksessa huomioidaan demokratiakasvatus?

OPISKELIJAKUNTATOIMINTAA OHJAAVILTA TAI MUUTOIN OPISKELIJOIDEN
VAIKUTTAMISESTA OMAN ILMOITUKSENSA MUKAAN TIETÄVILTÄ KYSYTTIIN
MYÖS SEURAAVIA VAIKUTTAMISEEN LIITTYVIÄ KYSYMYKSIÄ:

1. Vaikuttamiskanavien edustuksellisuus/avoimuus kaikille. Seuraavassa on esimerkkien avulla tarkoitus kartoittaa, miten paljon opiskelijoille tarjottavat vaikuttamismahdollisuudet yleisesti ottaen ovat edustuksellisia ja miten paljon kaikille opiskelijoille avoimia

	Ei tarjolla	Osana yhteisiä opintoja	Osana tutkinto- kohtaista opetusta	Opis- kelijat valitsevat edusta- jansa	Kaikki opiske- lijat	Opiskelijan omaan ak- tiivisuuteen perustuva	Yhden- vertaisuus- aspekti huomioitu erityisellä tavalla
Tasa-arvo- ja yhden- vertaisuussuunnitelma							
Ohjaussuunnitelma							
Opiskeluhuoltosuun- nitelma							
"Rehtorin tunnit" / "Koulutuspäällikön kuulumiset" tms.							
Kyselyt osana oppi- laitokseen liittyvää suunnittelua ja päätöksentekoa							
Suulliset kuulemiset osana oppilaitokseen liittyvää suunnittelua ja päätöksentekoa							
Työpajatyöskentelyt osana oppilaitokseen liittyvää suunnittelua ja päätöksentekoa							
Opiskelijapalautteen kerääminen							
Mahdollisuus toimia tutorina							
Mahdollisuus järjestää teemapäiviä yms.							
Mahdollisuus tehdä omia projekteja							
Mahdollisuus kehittää asuntolatoimintaa							
Muut, mitkä							

2. Vaikuttamiskanavat. Onko opiskelijoilla edustusta seuraavissa? Kyllä/Ei
 - a) Johtoryhmä
 - b) Oikeusturvatoimikunta
 - c) Hyvinvointiryhmä
 - d) Kestävän kehityksen työryhmä
 - e) Monialainen yhteisöllinen opiskeluhoitoryhmä
 - f) Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöryhmä tai vastaava
 - g) Muut, mitkä:
3. Vaikuttamiskanavat. Millä tavoin opiskelijakunnan toiminta on oppilaitoksessa organisoitu? (Ensin avoimena kysymyksenä)
4. Onko opiskelijakunnan toiminta mielestäsi onnistunutta? Kyllä: perustelut. Ei ole: perustelut. Miten kehittäisi?
5. Vuorovaikutus yhteiskuntaan ja tutkintosisällöt: Kehittämistarpeet kunnissa, maakunnassa ja hyvinvointialueella liittyen demokratiaan, ja miten ammatillinen oppilaitos on niihin pyrkinyt vaikuttamaan? (Tarkentavia kysymyksiä: Huomioi-daanko ammatilliset oppilaitokset kuntien, maakuntaliittojen ja hyvinvointialueiden taholta? Onko nimenomaan opiskelijoilla mahdollisuus vaikuttaa?) (Näkökul-ma oppilaitoksen ja kunnan/maakunnan/hyvinvointialueen vuorovaikutuksessa)
 - a. (Ensin avoimena kysymyksenä)
 - b. Oletko tyytyväinen?
 - i. Kyllä: perustelut.
 - ii. En ole: perustelut.
 - iii. Miten kehittäisi?
6. Oletko tyytyväinen nuorten/opiskelijoiden mahdollisuuksiin vaikuttaa?
 - a) Olen tyytyväinen: perustelut.
 - b) En ole tyytyväinen: perustelut.
 - c) Miten kehittäisi?

IHMISOIKEUSKASVATUSKYSYMYKSET

1. Millaisessa työssä olet oppilaitoksessa?
2. Millä tavoin ihmisoikeudet ja ihmisoikeuskasvatus ovat olleet esillä omissa opinnoissasi?
3. Opetus ja ohjaus ihmisoikeuksien ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta: Millaisia sisältöjä tai toimintatapoja liittyy seuraaviin?
 - a) Henkilökohtainen osaamisen kehittymisen suunnitelma (HOKS)
 - b) Yhteiset opinnot
 - c) Ammatilliset opinnot
 - d) Yhteisöllinen opiskeluhoito, sekä yleensä oppilaitoksen yhteinen kehittäminen
 - e) Jokin muu (mitä ja miten)
4. Millä tavoin oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmalla on pystytty edistämään ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta?
5. Tuleeko mieleesi esimerkkejä, millä tavoin opiskelijat voivat tämänhetkisiin opintoihin pohjautuen elämässään, tulevassa työssään ja ammatissaan edistää ihmisoikeuksia ja samanarvoisuutta? Kerro, jos mahdollista, alakohtaisia esimerkkejä.
6. Minkälaiseksi näet oman roolisi ihmisoikeuskasvattajana ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäjänä? Pystytkö asiassa toimimaan haluamallasi tavalla?
7. Vuorovaikutus yhteiskuntaan ja tutkintosisällöt: Kehittämistarpeet kunnissa, maakunnassa ja hyvinvointialueella liittyen ihmisoikeuksiin ja miten oppilaitos on niihin pyrkinyt vaikuttamaan? Ovatko maakuntaliitot ja hyvinvointialueet pyytäneet oppilaitostanne mukaan kehittämään ko. asiassa?
8. Millä tavoin ihmisoikeuskasvatus teidän oppilaitoksessanne liittyy kestävän kehityksen edistämiseen?

9. Kokonaisarvio: Oletko tyytyväinen, miten oppilaitoksessasi (tilat, käytännöt, johto, henkilökunta, opiskelijat) huomioidaan ihmisoikeudet, yhdenvertaisuus ja ihmisten samanarvoisuus?
 - a) Olen tyytyväinen: perustelut.
 - b) En ole tyytyväinen: perustelut.
 - c) Miten kehittäisi?
10. Miten tärkeänä pidät, että ammatillisessa koulutuksessa huomioidaan ihmisoikeuskasvatus? (Likert asteikko 1–5 ja perustelut)

JOHDON EDUSTAJILLE ESITETYT KYSYMYKSET

1. Millaisessa työssä olet oppilaitoksessa?
2. Millä tavoin demokratia ja demokratiakasvatus sekä ihmisoikeudet ja ihmisoikeuskasvatus on ollut esillä omissa opinnoissasi?
3. Millaisia edistäviä tekijöitä näet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen oman oppilaitoksesi toiminnassa?
4. Millaisia estäviä tekijöitä näet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen oman oppilaitoksesi toiminnassa?
5. Onko mahdollista, että edellisissä on alueellisia eroja?
 - a) Oman oppilaitoksen toimipisteiden välillä?
 - b) Eri alueiden välillä?
 - c) Eri oppilaitosten välillä?
6. Edellisiin liittyen, millaisia eroja on eri alojen välillä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sitomisessa opetukseen, ohjaukseen ja oppilaitoksen toimintakulttuuriin?
7. Edellisiin liittyen, millaisia eroja on perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkintojen välillä liittyen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen rooliin ja sen toteutumista edistäviin tai estäviin tekijöihin ammatillisessa koulutuksessa?

8. Onko yhteisöllisellä opiskelijahuollolla roolia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa?
9. Vuorovaikutus yhteiskuntaan ja tutkintosisällöt: Kehittämistarpeet kunnissa, maakunnassa ja hyvinvointialueella liittyen demokratiaan ja ihmisoikeuksiin ja miten oppilaitos on niihin pyrkinyt vaikuttamaan? Ovatko maakuntaliitot ja hyvinvointialueet pyytäneet oppilaitostanne mukaan kehittämään ko. asioissa?
10. Onko edellisiin liittyen tarpeita tai mahdollisuuksia, jotka ovat tällä hetkellä täyttämättä/käyttämättä ja mistä syystä?
11. Minkälaista tukea oppilaitoksen johto tarvitsee demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamiseen ja miltä taholta?
12. Millä tavoin oppilaitoksessanne sitoutetaan henkilökuntaa ihmisoikeuksia ja demokratiaa edistäviin toimiin sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen? Kerro seuraavista esimerkkeineen, jos niitä on.
 - a) Johtamisen käytänteet
 - b) Strateginen työ
 - c) Henkilöstön perehdytys ja koulutus
 - d) Yhteisöllinen opiskeluhoito (kysytään myös: oppilaitoksen yhteinen kehittäminen)
 - e) Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu
 - f) Kehittämishankkeet
 - g) Opetussisällöt ja mahdollinen koordinointi
 - h) Kannustimet
 - i) Säännöllisyys, vuosikellot yms. suunnittelukäytänteet
13. Miten luonnehdit, onko ihmisoikeusajattelu tai demokratia-ajattelu läpileikkaavaa oppilaitoksen kehittämisessä/toimintakulttuurissa?

LIITE 2 KYSELYLOMAKE

DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUS AMMATILLISISSA OPPILAITOKSISSA: HENKILÖSTÖN JA JOHDON NÄKÖKULMA

Tällä kyselyllä on tarkoitus tuottaa tietoa, miten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus linkittyvät opetukseen, ohjaukseen ja toimintakulttuuriin ammatillisessa koulutuksessa.

Kyselyyn vastaaminen vie noin 10–15 minuuttia. Kyselyyn vastaaminen toimii suostumuksena käyttää kyselyn aineistoa tieteellisessä työskentelyssä siten, ettei yksittäistä vastaajaa voi tunnistaa tulosten raportoinnista.

1. Työskenteletkö seuraavien alojen parissa? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- ☐ Hius- ja kauneudenhoitoala
- ☐ Sähkö- ja automaatioala
- ☐ En työskentele kummankaan alan parissa*

*Jos vaihtoehto valittu, kyselyä ei tarvitse täyttää pidemmälle

Kysely on suunnattu henkilöstölle, joka toimii opetus-, ohjaus- tai johtotehtävissä perus-, ammatti- ja erityisammattitutkinnoissa hius- ja kauneudenhoito- sekä sähkö- ja automaatioalalla sisältäen myös yhteisten tutkinnon osien opettajat ja ohjaukseen liittyvät tahot.

2. Työnkuvasi? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- ☐ Ammatillinen opettaja
- ☐ Yhteisten tutkinnon osien opettaja*
- ☐ Opinto-ohjaaja, uraohjaaja*
- ☐ Pedagoginen suunnittelija, koulutussuunnittelija tms.
- ☐ Yhteisöpedagogi, nuoriso-ohjaaja tms.
- ☐ Erityisopettaja
- ☐ Johdon edustaja
- ☐ Muu, mikä? _____

*Jos vaihtoehto on valittu, tarjotaan mahdollisuutta vastata kysymykseen 3

3. Mitä seuraavista osa-alueista opetat? Voit valita useamman vaihtoehdon.
- Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä
 - Viestintä ja vuorovaikutus toisella kotimaisella kielellä
 - Viestintä ja vuorovaikutus vieraalla kielellä
 - Toiminta digitaalisessa ympäristössä
 - Taide ja luova ilmaisu
 - Matematiikka ja matematiikan soveltaminen
 - Fysikaaliset ja kemialliset ilmiöt ja niiden soveltaminen
 - Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen
 - Työelämässä toimiminen
 - Opiskelu- ja urasuunnitteluvalmiudet
 - Yrittäjyys ja yrittäjämäinen toiminta
 - Työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen
 - Kestävän kehityksen edistäminen
 - Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä paikallisiin osaamistavoitteisiin perustuvia osa-alueita, mitä? _____
4. Tutkinto tai tutkinnot, joiden parissa työskentelet? Voit valita useamman vaihtoehdon.
- Ammatillinen perustutkinto
 - Ammattitutkinto
 - Erikoisammattitutkinto
 - Muu, mikä? _____
5. Työskenteletkö pääosin? Voit valita kummankin vaihtoehdon.
- Yhteishaun kautta tulleiden opiskelijoiden parissa
 - Jatkuvan haun kautta tulleiden opiskelijoiden parissa

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa kyse on demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvästä opetuksesta, oppimisesta ja pohdinnasta, kuinka demokratia ja ihmisoikeudet toteutuvat arjessa, sekä tahtotilan synnyttämisestä niiden edistämiseksi oppilaitosympäristössä, yhteiskunnassa ja globaalisti.

6. Oletko saanut koulutusta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- ☐ En lainkaan
- ☐ Työpaikallani järjestetty yksittäinen henkilöstökoulutus
- ☐ Työpaikallani järjestetty henkilöstökoulutuskokonaisuus
- ☐ Työpaikallani järjestetyt viikko- tai kuukausipalaverit
- ☐ Kunnassani järjestetty yksittäinen henkilöstökoulutus
- ☐ Kunnassani järjestetty henkilöstökoulutuskokonaisuus
- ☐ Yliopistossa, avoimessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa järjestetty yksittäinen koulutuskerta
- ☐ Yliopistossa, avoimessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa järjestetty kurssi
- ☐ Yliopistossa, avoimessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa järjestettyjä kursseja
- ☐ Yliopistossa, avoimessa yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa järjestetty opintokokonaisuus
- ☐ Muu, mikä? _____

7. Oletko suorittanut opettajan pedagogiset opinnot?

- ☐ Kyllä, opinnoista on alle 10 vuotta *
- ☐ Kyllä, opinnoista on yli 10 vuotta *
- ☐ En ole

*Jos vaihtoehto on valittu, tarjotaan mahdollisuutta vastata kysymykseen 8

8. Käsiteltiinkö pedagogisissa opinnoissasi mielestäsi riittävästi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä asioita?

- ☐ Käsiteltiin riittävästi, perustelut: _____
- ☐ Ei käsitelty riittävästi, perustelut: _____

9. Arvioi seuraavia väittämiä liittyen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamiseen:

	1 = Täysin eri mieltä, 5 = Täysin samaa mieltä					
	1	2	3	4	5	En osaa sanoa
Koen, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyy omaan työhöni						
Motivoin opiskelijoita toimimaan demokraattisesti ja edistämään ihmisoikeuksia						
Koen, että toiminnallani oppilaitoksessa on merkitystä demokratian ja ihmisoikeuksien edistämisessä						
Tutkinnon perusteet tukevat keskeisten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältöjen opettamista						
Oppilaitos toimii demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistävänä yhteisönä						
Näen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osana kestävää kehitystä						

10. Läpileikkaavuus: Näkyykö demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus oppilaitoksessasi mielestäsi riittävästi seuraavissa:

	1 = Ei näy lainkaan riittävästi, 5 = Näkyy täysin riittävästi					
	1	2	3	4	5	En osaa sanoa
Opetuksessa ja ohjauksessa						
Tapahtuma- tai teemapäivissä						
Tietoiskujen muodossa						
Hankkeissa						
Yhteisöllisen opiskeluhoollon toiminnassa						
Opiskelijakuntatoiminnassa						
Kiusaamisen ehkäisyssä						
Henkilöstön viikko- tai kuukausipalavereissa						
Täydennyskoulutustarjonnassa						

11. Resurssit: Mikä edistää tai rajoittaa mielestäsi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamista oppilaitoksessasi?

	1 = Rajoittaa merkittävästi, 5 = Edistää merkittävästi					
	1	2	3	4	5	En osaa sanoa
Tahtotila						
Osaaminen						
Taloudelliset resurssit						
Ajalliset resurssit						
Opetusryhmien koko						
Käytettävissä olevat tilat						

12. Edistävät tai estävät tekijät: Tuleeko mieleesi mitään muuta tekijää edellä mainittujen lisäksi?

Edellä mainitut: tahtotila, osaaminen, taloudelliset tai ajalliset resurssit, opetusryhmien koko, käytettävissä olevat tilat.

13. Koetko oman tieto- ja taitopohjasi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen riittäväksi nykyisessä tehtävässäsi?

	1	2	3	4	5	
Koen, että tieto- ja taitopohjani on täysin riittämätön						Koen, että tieto- ja taitopohjani on täysin riittävä

14. Millaista tukea kaipaisit demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- ☐ Koulutusta aiheeseen liittyen
- ☐ Opetus-/oppimateriaaleja aiheeseen liittyen
- ☐ Aiheen sanoittamista tutkinnon perusteissa
- ☐ Aiheen sanoittamista ja keskustelua työyhteisössä
- ☐ Aiheen sanoittamista oppilaitoksen toimintakulttuurissa/toimintatavoissa
- ☐ Aiheen sanoittamista oppilaitoksen strategiassa, toimintasäännössä yms.
- ☐ Muu, mikä? _____

15. Kuvaile edellä mainittuja tarpeita: Millaiselle koulutukselle tai opetus-/oppimateriaalille on tarvetta? Millaista sanoitusta kaipaat tutkinnon perusteisiin, työyhteisökeskusteluihin tai esimerkiksi strategiaan?

16. Miltä taholta toivoisit tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- Oppilaitoskohtainen tuki, esim. kollegat, johto
- Paikallinen tuki, esim. kunta, kunnalliset toimijat
- Alueellinen tuki, esim. maakunta, hyvinvointialue
- Kansallinen tuki, esim. OPH, OKM
- Ammatilliset opettajankoulutuslaitokset
- Kansalaisjärjestöt
- Tutkimustahot
- Muu, mikä? _____

17. Mitä seuraavista tulisi mielestäsi lisätä tai kehittää oppilaitoksessanne demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyen? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- Ajankohtaisuus opetuksessa ja ohjaamisessa
- Toiminnallisuus opetuksessa ja ohjaamisessa
- YTO- ja ammatillisten opintojen yhteistyö
- Yhteistyö työyhteisössä aiheen tiimoilta
- Pohtiminen, mihin asioihin demokratia ja ihmisoikeudet liittyvät eri ammateissa
- Pohtiminen, mihin asioihin demokratia ja ihmisoikeudet liittyvät oppilaitoksen arjessa
- Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet oppilaitoksessa
- Koordinaatio kansallisella tasolla aiheen tiimoilta
- Yhteistyö kansallisella tasolla aiheen tiimoilta
- Yhteistyö kuntien, maakuntien ja hyvinvointialueen tms. kanssa esim. opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksiin liittyen
- Yhteistyö kuntien, maakuntien ja hyvinvointialueen tms. kanssa ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseksi (esim. rasismien vastainen työ)
- Muu, mikä? _____
- Minusta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus oppilaitoksessani ei vaadi kehittämistoimia